

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR

Településfejlődés nyomon követése kartográfiai módszerrel

SZAKDOLGOZAT
FÖLDTUDOMÁNYI ALAPSZAK
TÉRKÉPÉSZ ÉS GEOINFORMATIKA SPECIALIZÁCIÓ

Témavezető:
Faragó Imre János
mesteroktató

Készítette:
Stark Bálint
térképész hallgató

ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet

BUDAPEST
2023

Tartalomjegyzék

<i>Bevezetés</i>	3
1. A kartográfiai módszer	4
2. A település ismertetése	5
2.1. Újszentmargita és külterületi részei	5
2.1.1. Bödönhat.....	7
2.1.2. Csikótelep	7
2.1.3. Curgóhat.....	8
2.1.4. Kiscserepes	8
2.1.5. Margitaerdő.....	8
2.1.6. Mikroállomás kültelek	8
2.1.7. Nagyszög	10
2.1.8. Szandalik.....	10
2.1.9. Szentmargita-Kerecsedülő	10
2.1.10. Tuka	10
3. A településhatár és a lakott helyek vizsgálata térképészeti módszerrel	12
3.1. A kezdetek	12
3.2. Szentmargita az első katonai felmérés térképszelvényein	15
3.2.1. Az első katonai felmérés.....	15
3.2.2. A térkép és a település	18
3.3. Szentmargita a második katonai felmérés térképszelvényein	21
3.3.1. A második katonai felmérés.....	21
3.3.2. A térkép és a település	23
3.4. Szentmargita a harmadik katonai felmérés térképszelvényein	27
3.4.1. A harmadik katonai felmérés	27
3.4.2. A térkép és a település	30
3.5. Szentmargita Magyarország 1941-es katonai felmérésének térképszelvényein	33
3.5.1. Magyarország 1941-es katonai felmérése.....	33
3.5.2. A térkép és a település	35
3.6. Újszentmargita a második világháború után	39
3.7. Újszentmargita az 1953–59-es újfelmérés térképszelvényein	40
3.7.1. Az újfelmérés.....	40
3.7.2. A térkép és a település	43
3.8. Újszentmargita az 1983–1997 közötti 1:25000 méretarányú katonai topográfiai térképmű térképszelvényein	47
3.8.1. Az 1:25000 méretarányú katonai topográfiai térképmű.....	47
3.8.2. A térkép és a település	48
4. A jelen és a jövő	55
4.1. Képek a jelenből	55
5. Összefoglalás	62
<i>Hivatkozások</i>	63
<i>Ábrajegyzék</i>	64
<i>Köszönetnyilvánítás</i>	66
<i>Nyilatkozat</i>	67

Bevezetés

A történelem során nem egyszer fordult elő, hogy – politikai, társadalmi okoknál fogva – emberek csoportjai lakóhelyük elhagyására kényszerültek, gyakran teljesen néptelenül hagyva településeket, nagyobb kiterjedésű vidékeket, amelyek rossz esetben már nem népesültek be újra a korábbi lakosokkal vagy ezek leszármazottaival. Ennek nyomán megfelelő dokumentáció híján sok értékes tudás tűnt el a köztudatból és került a feledés homályába. Nagy örömmel tudja viszont eltölteni az embert, ha bármilyen belátást nyerhet a múltba és különböző eszközökkel – felmenők elbeszélései, leírásai gyerekkoruk lakhelyéről, vagy korabeli állapotokat tükröző térképek segítségével – felfedezve a közelmúlt vagy a régmúlt idők olyan részeit, amik a mai világban már megváltozott állapotban lelhetők csak fel, például egy adott vidék településeinek elhelyezkedése, szerkezetük alakulása.

Szakdolgozatom célja a településfejlődés kartográfiai módszerrel való vizsgálatának bemutatása és a tájtörténeti jellegzetességek kiemelése egy konkrét példán keresztül, ami Magyarország egy kis szegletében, a Balmazújvárosi járásban fekvő Újszentmargita község lesz.

1. A kartográfiai módszer

A kartográfiai módszer egy lehetséges mód, eszköz egy adott vidék, táj, település történeti fejlődésének, alakulásának nyomon követésére, elsősorban múltbeli állapotokat tükröző térképek segítségével, amelyek által könnyebb belátást nyerhetünk a közelmúltban még más arculattal rendelkező területek természet- és településföldrajzi tulajdonságaira, adott időpontra vonatkoztatva, így megvizsgálva azon folyamatokat, amik alapvetően formálták az ember lakóhelyét és a természetet az idő előrehaladtával. Segítségünkre vannak azon térképek, amik nagyobb méretarányban mutatják be a felszínt és megfelelő mennyiségű információt tudunk leolvasni róluk. Ezen okokból kifolyólag a legalkalmasabbak a topográfiai térképek, amik terepi tájékozódásra készültek.

Magyarországon már a 18. században jelentek meg topográfiai térképek, mint például Luigi Ferdinando Marsigli „Mappa Generalis” című műve, amely a Dunát és környékét mutatta be 18 szelvényen, 1:103000 méretarányban. Vagy Mikoviny Sámuel vármegyéket ábrázoló térképei 1:120000–1:230000 méretarányokban, amik az addigi legrészletesebb ábrázolást adták a területekről, bár sajnálatos módon Mikoviny nem tudta elkészíteni az összes vármegye térképét és ezek felhasználásával a részletes országtérképét sem.

Államilag szervezett, részletes topográfiai térképek és térképrendszerek elkészítése a 18. század második felében kezdődtek Magyarország területén. A Habsburg Birodalom – és ez által a Magyar Királyság, később Osztrák–Magyar Monarchia – első-, második- és harmadik katonai felmérése, Magyarország katonai felmérése (1941), a második világháború és a rendszerváltás közti „újfelmérés” (1953–1959), valamint az 1:25000-es méretarányú katonai topográfiai térképmű (1983–1997) mind alkalmas térképek a kartográfiai módszerrel történő vizsgálatra. A fent említett nagyszabású térképek és térképrendszerek adott térképszelvényeit megvizsgálva mutatom be a településfejlődés kartográfiai módszerrel való vizsgálatát Újszentmargita esetében.

2. A település ismertetése

2.1. Újszentmargita és külterületi részei

Község Hajdú-Bihar vármegye északnyugati részén, a Balmazújvárosi járás területén. 1947-ben kapta az Újszentmargita nevet, miután kivált Polgár területéből. Az újonnan alakult község Bödönhát, Csurgóhát, Egyház, Fástanya, Fövényeshát, Kerecse, Kiscserepes, Lopóhát, Margitaerdő, Nagybagota, Nagyszögtanya, Szandalik, Szentmargitapuszta, valamint Tukaszilágylakatlan részéből állt össze. A felsorolt területek közül ma már csak néhány lakott. Vannak, amik kikerültek a település határából, valamint nagyrészt határrészként élnek tovább, ahonnan a lakosság elköltözött. A járás öt települése közül, melyek lakónépesség szerinti csökkenő sorrendben Balmazújváros, Egyek, Tiszacsege, Újszentmargita, Hortobágy, az utolsó előtti helyet foglalja el, Hortobágnál 2014 óta több lakossal rendelkezik a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján. A község területe 9622 hektár, ezzel a negyedik helyen áll területnagyság tekintetében. A lakások száma a településen 642. Ebből 543 lakás a központi belterületen helyezkedik el, továbbiak Újszentmargita külterületi lakott helyein találhatók (Központi Statisztikai Hivatal, 2023) (1. táblázat).

A település részei	Lakónépesség a népszámláláskor (fő)	Lakások száma (db)	Külterület települési jellege	Távolsága a belterület központjától (km)
Központi belterület	1392	543	–	–
Külterület				
Bödönhát	55	37	Mgl.	2
Csikótelep	–	–	Üszl.	5
Csurgóhát	–	–	Üszl.	8
Kiscserepes	–	1	Kt.	5
Margitaerdő	–	–	Őh.	1
Mikroállomás kültelek	1	1	Üszl.	0,5
Nagyszög	1	14	Mgl.	8
Szandalik	–	1	Üszl.	8
Szentmargita-Kerecsedülő	–	–	Mgl.	7
Tuka	44	45	Lh.	7

Kt. = külterület összeírt lakóegység és népesség nélkül
Lh. = gazdasági tevékenységhez, vagy egyéb funkcióhoz nem köthető lakóhely
Mgl. = mezőgazdasági jellegű (készenléti, szolgálati) lakótelep, illetve lakóhely, mezőgazdasági jellegű tanyák
Őh. = erdőőrház,erdésház,erdészház,útőrház,gátőrház,csatornaőrház stb.
Üszl. = üzemi (ipari üzemi) szolgálati vagy készenléti lakás

1. táblázat

Adatok a település részeiről (az adatok 2011. október 1-re vonatkoznak)
(Forrás: https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=32568)

Mikroállomás kültelek üzemi szolgálati terület a központtól 1 km-en belül helyezkedik el, míg Nagyszög 8 km-re észak-északnyugatra fekszik, ezek jelentik a belterület központjától legközelebb, valamint legtávolabb eső külterületi lakott helyeket.

A község belterülete *többutcás szalagtelkes* szerkezetű, ám ezt az arculatát csak a huszadik század második felétől kezdte elnyerni. A Magyar Néprajzi Lexikonban olvasható definíció szerint ezen szerkezeti típussal bíró község „olyan település, amelynek egymás mellett fekvő keskeny, hosszú, szalag alakú belső telkei hosszanti oldalukkal érintkeznek és így alkotnak egyszeri vagy többszöri sorozatot.” (Arcanum, 2023) Saját tapasztalataim alapján és az említett irodalom összevetésével jól megfigyelhető az azonosság. A telkekre jellemző, hogy a lakóházak az utcához közel és a telekhatárra épültek, melyeket sok esetben ezek mögött nyári konyha, tárolóhelyiségek, ólak követnek. A telek közepén helyenként még góré is megtalálható, végében általában elkerített baromfiólbán, veteményeskertben zárul. A saját termelésre vonatkozó mezőgazdasági tevékenység még működik a településen, de a nagyállattartás és az ehhez kapcsolódó épületek használata már nem jellemző a belterületen. Számomra pozitív jelenség, hogy a vasúton túli legelőkön is még mindig szarvasmarhákat és juhokat legeltetnek.

A belterületre falusias beépítés jellemző, a közterületeket bekerített kertek határolják, az épületek általában a szalagos futású telkek egyik oldalához simulnak. A település belterületét nyugati irányból erdős területek, keletről pedig az egykoron még használatban állt 117-es számú Ohat-Pusztakócs–Nyíregyháza-vasútvonal forgalomból kivont szakasza határolja, ahol a személyszállítás 2009. december 13. óta szünetel. (Magyarország vasútállomásai és vasúti megállóhelyei, 2023) Korábban én is gyakran láthattam Bzmot motorvonatokat elhaladni az egyvágányos vasúton. A településen egy megállóhely és egy állomás is volt: Kismargita vasúti megálló (régebben Káptalanpuszta, Szentmargita), valamint Újszentmargita vasútállomás (régebben Szentmargitapuszta, Szentmargita). A vasúti közlekedést a távolsági buszok váltották fel, melyek a 3315-ös mellékúton – ez a falu belterületén a Rákóczi utca – haladnak, ahol több megállóhely is rendelkezésre áll a településen.

A helyiek által gyakran csak „Margitának” hívott község belterületének központi részén az Árpád-házi Szent Margit templom áll, melyet 1893–94-ben építtetett az egri káptalan. A település középkori templomát a tatárok 1241-ben lerombolták a faluval együtt, ennek védőszentje antiochiai Szent Margit volt, innen ered a falu neve is. A közintézmények és üzletek is nagyrészt a település magjában kapnak helyet, mint az óvoda, általános iskola, művelődési ház vagy a patika. Egykori tanya, majd a 20. század második felében Lenin termelőszövetkezet, a rendszerváltás után agrárgazdaság, majd a kétezres évektől az F-M Pack Kft. élelmiszersomagoló-anyag nyomda (F-M Pack Kft., 2021) által birtokolt épületek körül a Tilos-erdő emelkedik, ami a Hortobágyi Nemzeti Park területén van, nevét pedig onnan kapta, hogy az erdőt csak vadászatra használták, óvták a favágástól. (Újszentmargita község önkormányzata, 2023) A nemzeti park határa a vasúttól keletre kiterjedő, a helybéli földrajzi névhasználatban Petenyének nevezett – nedves időben lápos – területtől (a Petenye-ér után) keletre folyó Nyugati-főcsatorna. A település külterületén elszórtan tanyák találhatók, melyek a szántókon és legelőkön fekszenek.

2.1.1. Bödönhát

Újszentmargita egyik külterületi lakott helye, mezőgazdasági jellegű lakótelep, agrárgazdaság. A település központjától megközelítőleg 2 km-re fekszik, de Újszentmargita belterületének útmenti jellegű beépítése miatt a két lakott rész lakóházai csak pár száz méterre vannak egymástól. Bödönhátot a 3315-ös mellékút szeli ketté, a lakott helyet nyugatról erdők határolják. Déli részen a Halastói-tápcsatorna és a Nyugati-főcsatorna találkozik, előbbi a Tiszával van összeköttetésben. Nyugatról a vasúti közlekedésből kivont szakasz sínpárja szegélyezi és választja el a mezőktől.

Bödönhát területén számos lakóház és gazdasági épület, istállók, raktárak találhatók. Főként szarvasmarhát, sertést, baromfit tenyésztene, lovakat tartanak itt, de megtalálhatók őshonos szürkemarhák és mangalicák is a területen. (Termelői kosár, 2023)

2.1.2. Csikótelep

Lakatlan rész Újszentmargita és Bagota között. Térképeken nem fellelhető. Egykoron a káptalan birtoka volt, Csikótornatelep néven.

2.1.3. Csurgóhát

Ennek a valaha lakott külterületi helynek már alig látni emberi tevékenységre utaló nyomát. Térképek és egyes források a Király-ér és Újszentmargita belterületéből induló, a szántók és legelők felé tartó földút találkozásához teszik, mely átfut a Nyugati-főcsatornán és egy tanya mellett halad el. Múltbéli állapotokat tükröző térképeken könnyen lokalizálható. Kereken 5 km-re van a belterület központjától Csurgóhát. (Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság, 2015)

2.1.4. Kiscserepes

Cserepes egy tanyákból álló külterületi lakott hely megközelítőleg féltucat épülettel, bár ezekből csak egy tartozik Újszentmargita településéhez – ahogyan azt a Központi Statisztikai Hivatal is írja az adatok között – Kiscserepes méntelep néven. (OpenStreetMap, 2023) Cserepes nagyobb része Tiszacsegehez tartozik, a 3316-os mellékút mellett helyezkedik el.

2.1.5. Margitaerdő

A Tilos-erdő melletti területen található része a falunak, épületekkel és lakossággal a KSH adatai alapján nem rendelkezik. Itt gazdasági épületek és telephelyek vannak.

2.1.6. Mikroállomás kültelek

A belterülettől délnyugatra, a Tiszacsege felé vezető út mellett álló tv-torony található itt, mely a település egyik nevezetessége. Az épületet 1967-ben építették (1. ábra, 2. ábra).

1. ábra

A mai Mikroállomás kültelek külterületi lakott hely területén található újszentmargitai tv-torony az építkezés után

(Forrás: <https://www.postamuzeum.hu/fotoalbumok-5>)

2. ábra

*A tv-torony a jelenben
(Saját felvétel, 2021. április)*

2.1.7. Nagyszög

Újszentmargita azon településrésze, ami a 20. század közepén még virágzó tanyaközpont volt, de a modernizáció során gazdasági jelentőségét elveszítve teljesen elnéptelenedett az 1970-es évektől: egykori lakóépületei közül már csak alig több mint egy tucat áll, de a területen még állattartás van. Az egri káptalan birtoka volt 1945-ig, 1950 előtt Polgár, azután Újszentmargita része. (Vígh, 2020) Mai maradványai a Selypes-ér – mely a Folyástól nyugatra, a Kígyóshoz közeli elágazástól a Holt-Tiszáig a 20. század közepétől Árkus-ér –, a Halastói-tápcsatorna és a Gelei-halastó között találhatók meg.

2.1.8. Szandalik

A településtől keletre folyó Szandalik-ér – mely a 20. század közepétől Király-ér, ugyanis az egykori Selypes-eret a Szandalik-érrel csatornával kötötték össze – és Szandalik-halom környékén. Épületek közül a KSH szerint egy darab található itt.

2.1.9. Szentmargita-Kerecsedülő

Bödönhát és Csurgóhát között található tanyák voltak a Király-ér mellett, ma már szántóföld fedi az egész területet.

2.1.10. Tuka

A település külterületi részei közül a második legnépesebb, Bödönhát után. Az Árkus-ér természetes és szabályozott részei között található, a belterülettől északnyugat-nyugat felé. Egy 2018-as forrás szerint már csak 15 fő él Tukán, a lakott helyet tanyának minősítik. (Hírek360.hu, 2018) A 20. század közepén még aktívan működő kendergyár állt határában, ma már épületeinek csak a „susnyás”, sűrű bozóttal benőtt omladozó romjai fedezhetők fel (3. ábra, 4. ábra). A magukra hagyott épületek mellett egy modern létesítmény található, amit hallomás alapján haltenyésztésre használnak.

3. ábra
A tukai kendergyár elhagyott épületei
(Saját felvétel, 2022. augusztus)

4. ábra
Omladozó épület az egykori kendergyárnál
(Saját felvétel, 2022. augusztus)

3. A településhatár és a lakott helyek vizsgálata térképészeti módszerrel

3.1. A kezdetek

Európa és a Kárpát-medence benépesülése Kr.e. 6000 tájától a kelták kialakulásáig zajlott le (Faragó, Térképészeti földrajz, 2022, old.: 9–25.), így valószínűsíthető, hogy ezen a vidéken már az Kr.e. 4. évezredben is éltek emberek. A szkíták Kr.e. 750–500 táján hatalmas népáramlással jöttek be a Kárpát-medence területére, akik az itt élő keleti népekkel hamar egyesültek. A kelták a Kr.e. 3. században érték el a legnagyobb földrajzi kiterjedésüket. (Mesterházy Zsolt nyomán) Szarmaták a Kr.u. második évtizedben települtek be. Újszentmargita környékén, Tuka-Kendergyárnál is találtak szarmata eredetű tárgyi bizonyítékokat, kerámiatöredékeket, amelyek a 2. századra az említett nép jelenlétére vallnak. 1915-ben a hortobágyi halastavak építésekor egy tápcsatornánál való próbaásatás során bukkantak edényekre, vas- és bronztárgyakra. Fontos megemlíteni, hogy ugyanezen alkalomkor három csontvázas sírt is találtak. A 2. század utolsó harmadában az Alföld északkeleti részén a 4. század kezdetéig vandálok éltek, akiket a gepidák követtek. A 6. században az avarok területévé vált az Alföld szóban forgó része is. A magyarok Kárpát-medencébe való beáramlásai után szervezett nemzetségeket hoztak létre. „Györffy György az Árpád-kori nemzetségek birtokainak kiterjedéséből arra következtet, hogy Szent István a vármegyéket a honfoglaló nemzetségek szállásterületeiből alakította ki.” A stratégiai fontos helyeken a magyarok is településeket létesítettek, köztük például a mai Újszentmargita területén fekvő akkori településeket, ahol állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkoztak. Az emberek a mocsaras ártéren a víz által nem járt hátságokon települtek le. A 11. század előtt a vidéken nem volt jellemző a monumentális, tartós anyagokkal való építkezés, hiszen a korai századokban sem létesültek ezen a vidéken városok. A Szent István korában keletkezett épületek sem voltak olyan masszívak, tartósak, hogy ne pusztuljanak el az idő múlásával, köszönhetően az itt található építőanyagok minőségének. A középkori településhálózat a 13. században szilárdult meg, melynek fontos részét képezték a nemzetségi birtokrendszerek. Később a várispánságok szerepe vált egyre fontosabbá. IV. Béla okleveléből tudjuk, hogy a települést Szent István adományozta az egri püspökség részére, amit Györffy György szerint 1001-ben alapított a király. A 15. század második felében a Hunyadiak

debreceni uradalmának része volt Szentmargita, majd a település tulajdonosa gyakorta változott 1491-ig, amikor is az egri káptalan birtokába került. (Pásztor, 2019, old.: 10–21.)

A 2022-ben elkészült középkori Magyarország településatlaszában térképén jól látható az 1498 körüli állapotra visszavezetett Szentmargita környéke is, az akkor feltehetőleg létezett települések egymástól való elhelyezkedése. Csege *mezővárosnak* van jelölve, míg a többi Szentmargita környéki település a középkorban is létezett falu volt. A Tisza árterére akkor jellemző növényzeti borítottság uralta a területet (5. ábra).

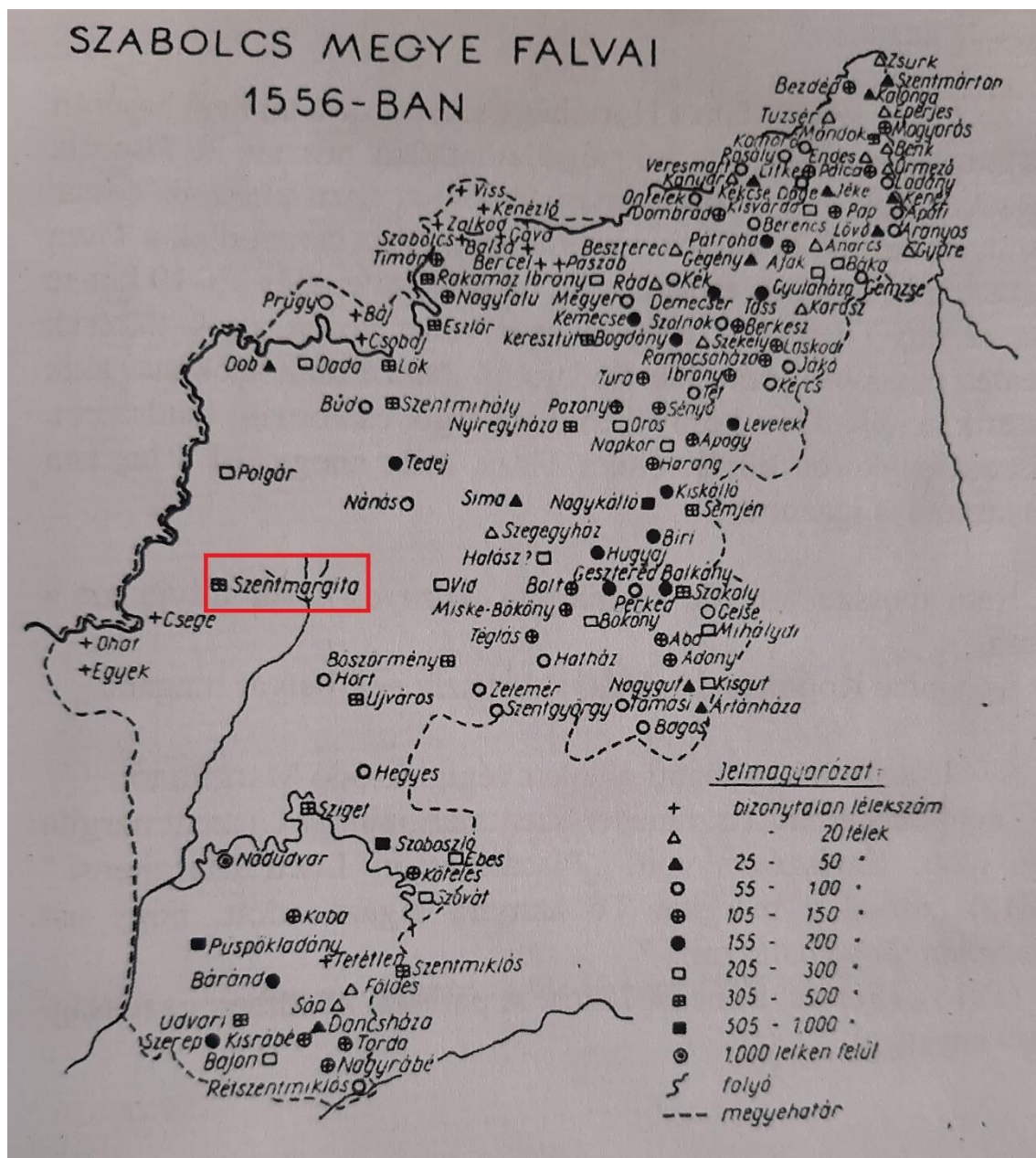

5. ábra

Térképrészlet a középkori Magyarország településatlaszából

(Forrás: <http://www.corvinlanc.hu/kmta/>, (Faragó, Irás, Klinghammer, Lelkes, & Magyari, 2022))

Egy 1556-os állapotot ábrázoló tematikus térkép Szabolcs vármegye településeit kategorizálja lakónépesség szerint (6. ábra). Leolvasható, hogy a település a 305–500 fős kategóriába esik, így a térség és egyben a vármegye népesebb települései között szerepel abban az időben, 70 lakással.

6. ábra
Szabolcs vármegye települései 1556-ban tematikus térképe, Szentmargita általam bekeretezve
(Forrás: (Vigh, 2020, old.: 9.))

Ezekben az években Szentmargita és környéke már a török hódoltság területére esett. Egy 1572. évi összeírásban 100 házat és 1 templomot számoltak Szentmargitán. Ez idő tájt eléggé hányatatott körülmények között kellett élnie a szentmargitai lakosoknak, ennek ellenére a településen gyarapodott a juhtartással foglalkozók száma akkor is, amikor az erdélyi fejedelem elfoglalta a káptalan szentmargitai birtokait. Tetéztve a térség gondjait, 1594-ben a törökök, majd egy évvel később a Habsburgok csapatai rabolták végig a falvakat. 1600-ban a település szinte teljesen elnéptelenedett, ekkor a helyiek egy mocsaras vidéken húzódtak meg. 1613-tól Szentmargita a hajdúk birtokába került, a 17. században a polgári hajdúk és az egri káptalan

közötti hosszú birtoklási vita alakult ki. Ez idő tájt alig lakták a települést és Polgár történelmével egybefüggő volt sorsa. Polgár 1715-ben egyezett meg a káptalannal, hogy újra annak keze alá kerülnek a polgári és szentmargitai birtokok, ám a hajdúk továbbra is ragaszkodtak a területek megtartásához és meg is adóztatták az általuk már nem birtokolt két, de egyként kezelt települést. Végül a mezőváros 1718-ban került ki a hajdúkerület hatálya alól, miután 1716-ban lakosságának nagy része szétszéledt, ugyanis nem kívántak adót fizetni a hajdúknak is, így az pusztává vált. A 18. század elején az egri káptalan mind Polgárt, mind Szentmargitát külön-külön be kívánta telepíteni. Ezekben az években is gazdaságilag fontos volt a település használata, amit bérbe adtak például debreceni polgároknak. A szántóföldekből, halászóvizekből és az erdőgazdálkodásból származó hasznot a káptalan magának tartotta meg. Polgár benépesítése folytatódott, lélekszáma növekedett, de Szentmargita tekintetében erről nem beszélhetünk, jól kivehető ez az első katonai felmérés térképeiről, ahol a településen alig találhatók lakóépületek. A következő évtizedekben a legjellemzőbb a legelők és szántók bérbe adása volt, főleg polgáriaknak. (Pásztor, 2019, old.: 25–42.) Ezekről az időkről kezdve érdemes a települést korabeli topográfiai térképeken vizsgálni.

3.2. Szentmargita az első katonai felmérés térképszelvényein

3.2.1. Az első katonai felmérés

Az első katonai felmérés egy 1763-tól 1787-ig tartó felvételezés volt, az Osztrák Birodalom összes tagországának és tartományának topográfiai térképen történő ábrázolásához. Az osztrák szakirodalomban „Erste Landesaufnahme” néven tartják számon, de elterjedt a „Josephinische Aufnahme” elnevezés is, mert a felmérés egy része II. József uralkodása alatt zajlott, így a magyar szakirodalomban is megszokott a „József-korabeli felvétel” megnevezés használata is. A szelvények méretaránya 1:400, ami a korban használatos mértékegységeken alapul. Eszerint 1 bécsi hüvelyk a térképen 400 bécsi öl a valóságban. Átváltva a mai mértékegységrendszerbe méretaránya 1:28800, ami a 18. századi katonai elvárásokat tökéletesen kielégítette gazdag tartalmával és a térképen ábrázolt objektumok általában viszonylag pontos helyezethűségével, ami természetesen csak a korabeli viszonyokra értendő, később egyre pontosabb térképek születtek. A Magyar Királyság szelvényeit 1782–1785 között készítették el, amelyekből a mai Magyarország területére 463 darab esik. Ezeken a felmérési térképeken is német nyelvűek a rövidítések, egyéb megírások, viszont a települések neveit a helyben használt nyelven próbálták rögzíteni. Többnemzetiségű területeken több név is megírásra került. Lényeges, hogy a

4. sz. melléklet

A Magyar Királyság felmérési térképének (1: 28 800) szelvénybeosztása [1782-1785]

A térkép-szelvények felmérésének időpontja

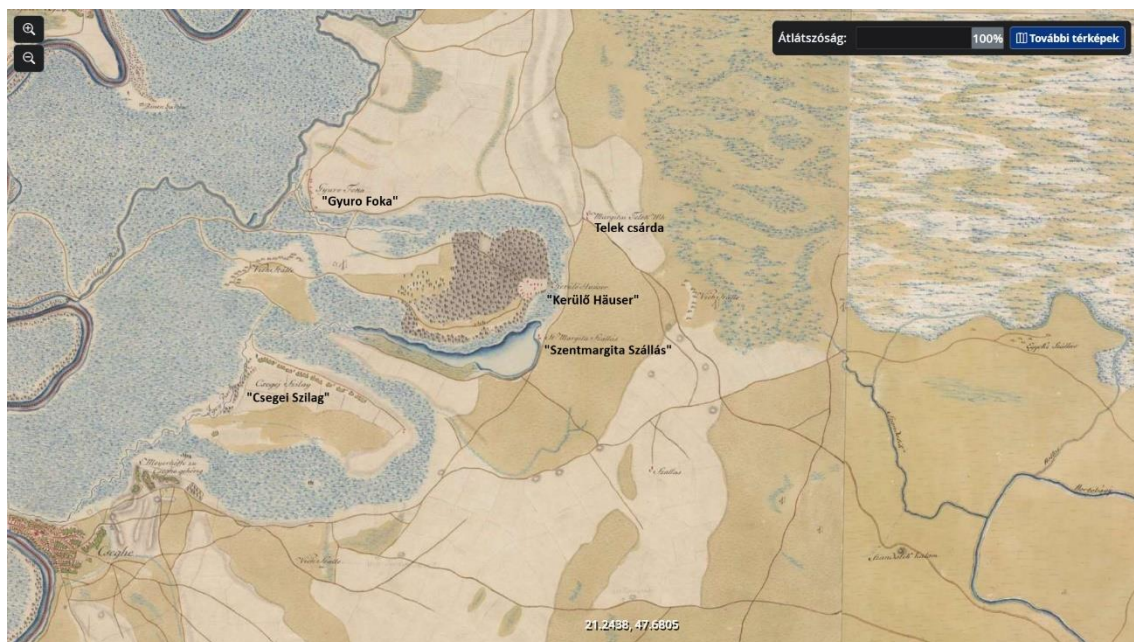
- 1773
- 1781
- 1782
- 1783
- 1784
- 1785
- korábbi felmérés alapján átjelölt szelvények
- nincs évszám

Az első katonai felmérés felmérési térképeinek szelvénybeosztása a Magyar Királyság területén a felmérések időpontjaival, Kovács Anikó diplomamunkájából
(Forrás: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/04-1-28800.jpg>)

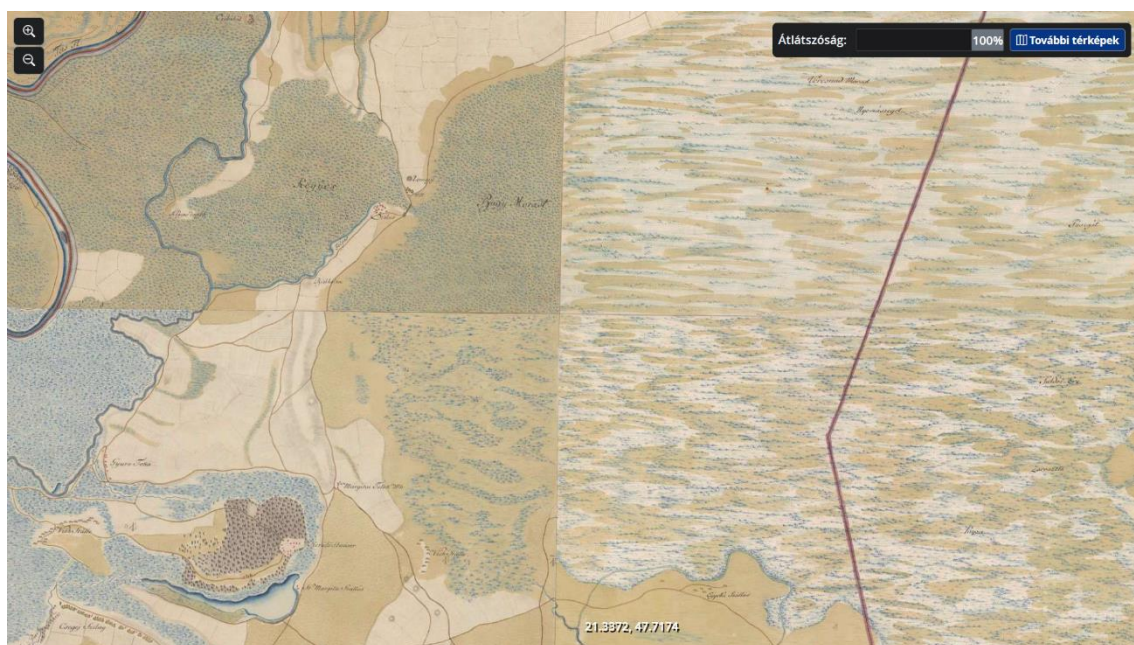
I. Közigazgatási beosztás és határjelzés.		
	Országhatár	Landesgrenze
	Kerületi és megyehatár	Districts und Comitatsgrenze
	Határkő	Grenzstein
	Határdomb	Grenzhügel
	Határfa	Grenzbaum
	Határjelző oszlop	Grenzdäler
II. Közlekedési berendezkedés.		
1. Úthálózat.		
	Műút	Chaussee
	Közlekedő- és postautak	Post- u. Communicationstrassen
	Országút	Landstrasse
	Közönséges kocsút	Ordinaire Fahrwege
	Mezei és erdei utak	Feld- u. Waldwege
	Ösvény, gyalogút	Fusssteig, Steeg, Pfad
	Mélyút	Hohlweg
	Feltöltött út	Dammweg
	Gátút	Klippweg
2. Posta és vám.		
	Posta-, postaváltó állomás	Poststation, Postwechselstation
	Vám és harmincadhely	Mauth u. Dreysigts-Amt
30. XXX.		
III. Vizrajz.		
1. Folyóvizek.		
	Forrás	Quelle
	Patak	Bach
	Folyó	Fluss
	Csatorna	Canal
	Száraz árok	Graben
2. Állóvizek.		
	Kút	Brunnen, Feldbrunnen
	Tó, duzzasztott tó malommal	Teich
	Mocsár, náddal	Sumpf
	Mocsár, nád nélkül	Morast
3. Átkelőhelyek.		
	Átkelőhely kocsik, lovak, gyalogosok számára	Furt für Wagen, Pferde und Menschen
	Komp	Überfuhr, Überfuhr-Platte
	Híd, kőből	Brücke vom Stein
	" faból	" " Holz
	" pillérekkel	" mit Steinunterlagen
	Hajóhid	Schiffbrücke

8. ábra
Az első katonai felmérés jelmagyarázatának első oldala
(Forrás: (Nagy & Borbély, 1932))

szélén helyezkedett el. A mocsaras területek különböző kézből való ábrázolásmódja jól megfigyelhető a szelvény északkeleti sarkánál, ahol egy nagy kiterjedésű mocsár feküdt, egészen benyúlva az akkor még fennálló Hajdú kerület területébe (11. ábra).

10. ábra
Szentmargita és környéke az első katonai felmérés térképszelvényein
(Forrás: <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/>)

11. ábra
A mocsaras területek különböző ábrázolásmódjai és a kun kerület nyugati határa
(Forrás: <https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/>)

A később összeállított jelmagyarázatból és a térképről leolvasható, hogy Szentmargitát mezei és erdei utak, valamint ösvények és gyalogutak szeltek át. Utóbbi mentén helyezkedett el a település minden bizonnyal legjobban ismert épületeinek egyike, a sokáig itt állt Koponya csárda (más neveken Koponyasi csárda, Telek csárda, Telekes csárda), ami a fent magyarázott térképen is alaprajzhűen megjelenik. A két épület melletti megírás „Margitai Telek W.H.”, a rövidítés a német „Wirtshaus”, azaz „kocsma”, „fogadó” szóból ered. A csárdában számtalan erre járó fordult meg, akiket volt, hogy nem láttak szívesen: „A csárdák bizony nemcsak igazjártatbeli utasoknak, hanem henyélő betyár embereknek is oltalmat nyújtottak, ezért a hatóságok nem jó szemmel nézték ezt a szükséges rossz intézményt. Így 1775-ben Szabolcs vármegye rendszabályt dolgoz ki a nagyon „eltepedett” tolvajságok megfékezésére, melyet megküld a szomszédos vármegyéknek is, hogy hasonlóképpen járjanak el a hamis emberek ellen.” (Vígh, 2020, old.: 39) Nem csak magához a településhez, de a csárdához és környékéhez is számtalan történet, elbeszélés kapcsolódik, amik Vígh Lilla könyvében olvashatók. A térképen látható, hogy az épületek mellett egy kis kiemelkedés, halom volt, ezen a Koponya-dombon állhatott a középkori templom és körülötte a falu, amit az 1241-es tatárjárás elpusztított. A csárda és a mellette álló épület a későbbi Bődönhát területe mellett álltak, amiből akkor még természetesen nem volt semmi, csak szántó és legelő egy mocsaras terület mellett. Akkor a település legtöbb lakóépülete az erdőben volt, ahová két út is vezetett nyugati irányból a többi lakott helyet és az állatok legeltetésére alkalmas területeket összekötve. A „Kerülő Häuser” megírás is utal az épületek elhelyezkedésére, ugyanis ezek a visszakanyarodó út végében álltak. A Koponyasi csárda felől tartó út mentén, a megírással még nem rendelkező Szőke-tó mellett látható még két épület „Szentmargita Szállás” megírással.

Tuka területén istállók álltak egy legelőn, amiket az ártér vett körül és mezei út vezetett innen Szentmargita belsejébe, a Tilos-erdő mellé. Az istállókat általában a gémeskutak közelében állították fel. Ezekről nyugatra a mocsárban a Polgár mellől eredő Selypes-ér a Tiszába ömlött. Ezt is – ahogyan más földrajzi neveket is – német földrajzi köznévi taggal olvashatjuk le a térképről. A későbbi Tuka területétől délre egy mocsarak által közrefogott szántó/legelő látható a térképen, „Csegei Szilag” megírással. Több tucat lakóépület volt itt kertekkel egy út mentén, de a későbbi állapotoknál ezek már nem láthatók. Ezen területtől délnyugatra már a Csegéhez tartozó majorság volt található.

A Selypes-ér bal partján egy út mellett sorakozott nyolc épület, mellettük a „Gyuro Foka” megírással. Ez a terület a Tuka(s)i–Gyűrű-fok, amely egy mélyfekvésű, belvizes szántóterület. (Béres, 2016) A Polgár felé vezető gyalogút és a Selypes-ér között szántók láthatók a térképen. Ugyan az első felvételezésről kivehetően még nem létesítettek állandó lakóhelyeket a területen,

később már itt is megjelentek a tanyák. Nagyszög még nem található meg ebben az időben a térképen.

Szentmargitától délkeletre és a Szandalik-halomtól délnyugatra, a Csege felől keletre tartó út mellett található Cserepes és Darassa, amik a térképen nem szerepelnek önálló határnévként, hiszen az efféle részletesség még nem volt jellemző ennél a felmérésnél. Ez a terület a szelvények határán szerepel. Darassán a felvételezés szerint mindössze két gémeskút állt, míg Cserepesen szintén két kút, két, állatok számára fenntartott épület és néhány lakóépület volt található elszórtan. A cserepesi csárda és a Sarkadtanya – ami ekkor még csak istállóként van feltüntetve – halvány megírással szerepelnek a térképen.

Összességében az első katonai felmérés térképei jó alapot adnak az áttekintéshez a korban egyéni részletességükből fakadóan és alkalmasak a későbbi felmérésekkel való összevetéshez.

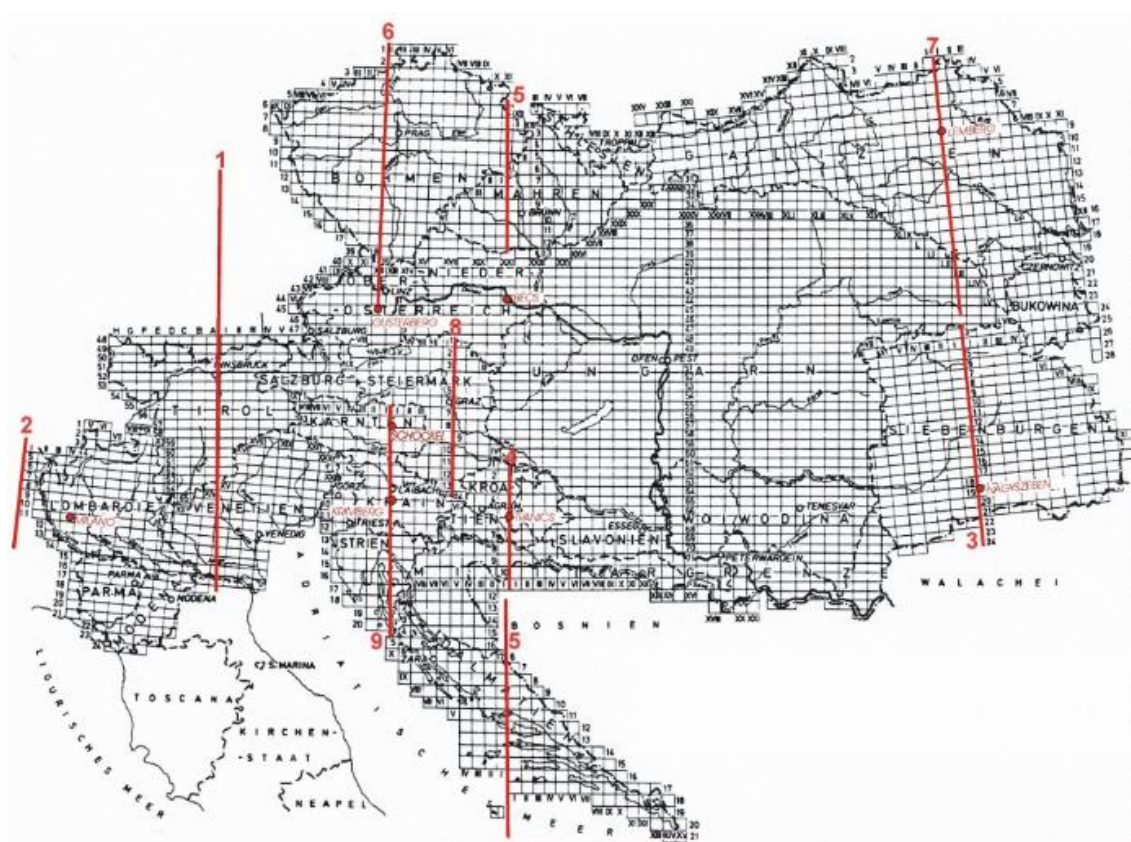
3.3. Szentmargita a második katonai felmérés térképszelvényein

3.3.1. A második katonai felmérés

A második katonai felmérés egy 1806-tól 1869-ig tartó felvételezés volt. I. Ferenc császár rendelte el a megkezdését, így „Zweite oder Franziszeische Landesaufnahme”, azaz „Második vagy Ferenc-féle országfelmérés” néven is ismert. A felmérési térképek méretaránya megegyezik az első katonai felmérésén használttal. Céljuk a nagy méretarányú térképek használatával kisebb méretarányú, levezetett térképek előállítás volt, ezek a következők: „Spezialkarten” általában 1:144000 méretarányú részletes térképek; „Generalkarten” 1:288000 méretarányú általános, közigazgatási térképek; valamint „Übersichtskarten” 1:576000 méretarányú áttekintő térképek. Mivel egy optimális méretarányban érdemes a településfejlődést nyomon követni, ezért a felmérési szelvényeket fogom használni itt is erre a célra. A Magyar Királyság területe 1819-69 között lett felmérve. Ezek a területek az úgynevezett „régii” szelvényeken szerepelnek, amelyek mérete más volt, mint az „újaké”. Az első katonai felmérésből származó méreteket használták a régi szelvények esetében, melyek 24×16 hüvelyk, tehát 63,2×42,1 cm-nek felelnek meg. A kialakított szelvénytérképek 2,4×1,6 mérföld, vagy 18,2×12,1 km nagyságú területeket fednek le a valóságban. Míg a régi szelvények a korábban leírtak szerint fekvő téglalap alakúak, addig az újak négyzet alakban ábrázolják a feltérképezett területet. Ezek 20×20 hüvelykesek, ami centiméterben kifejezve 52,7×52,7 cm. A valóságban lefedett terület 2×2 mérföld, 15,2×15,2 km, így növekedett az

egy térképre jutó ábrázolt terület. Az új szelvények a Magyar Királyságról nem készültek, de a történelmi Magyarország más vidékeit érintette a változás.

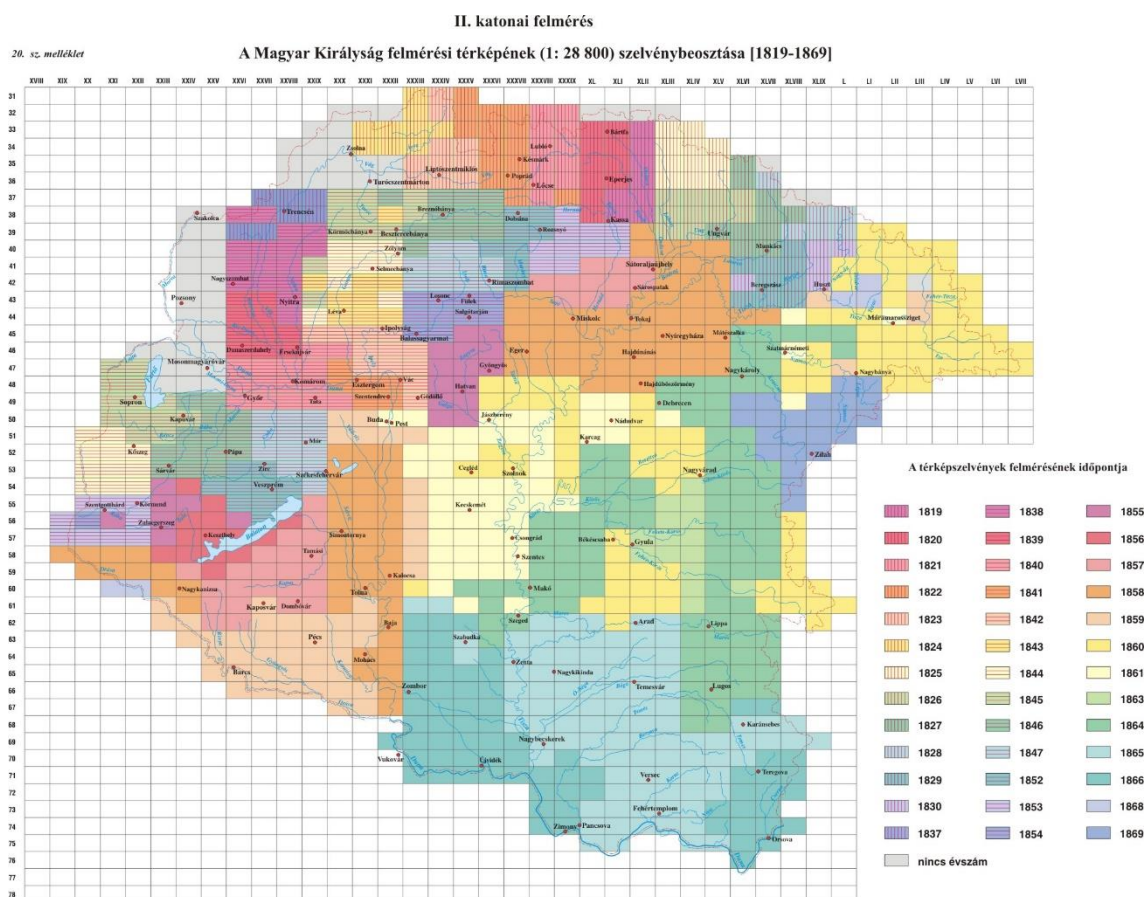
Az első katonai felmérés geodéziai alapokban hiányos volt, ezért ennek kiküszöbölésére már konkrét szervezetet hoztak létre, ami a 19. század során két nagy kiterjedésű háromszögelést hajtott végre a Habsburg Birodalomban, így megalkotva egy egységes felsőrendű hálózatot, amire a térképezéskor támaszkodhattak. Vetületi alapja már volt ennek a felvételezésnek, a Cassini–Soldner-féle transzverzális szögtartó hengervetületet alkalmazták. A szelvényezéshez kezdőpontokat jelöltek ki (12. ábra), melyek közül a fő kezdőpont Bécsben volt. A szelvényjelölések a Magyar Királyság területén egységesek (13. ábra). (Jankó, 2007)

12. ábra

A második katonai felmérés szelvényezése és kezdőpontjai a Habsburg Birodalom országaiban és tartományaiban

(Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/a-cd-n-megtekintheto-mellekletek-3A2/35-a-ii-katonai-felmeres-soran-kialakitott-szelvényezesek-az-osztrak-birodalom-teruletere-jelolve-az-alkalmazott-vetuleti-kezdopontokat-410/#Janko%5ECD35>)

13. ábra

A második katonai felmérés felmérési térképeinek szelvénybeosztása a Magyar Királyság területén a felmérések időpontjaival, Kovács Anikó diplomamunkájából

(Forrás: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolq/kovacs-aniko/20-2-28800.jpg>)

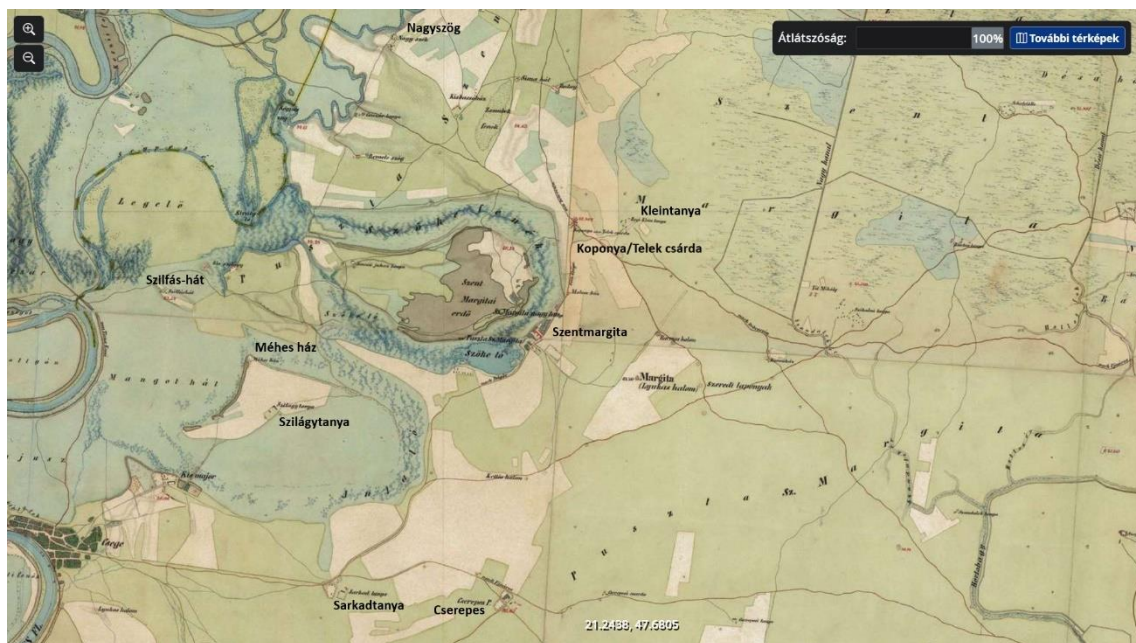
A felméréshez egységes jelkulcs tartozik, 223 „normál” és 21 „hadi” jellel. A részletes jelkulcsi leírás az Arcanum hozzá tartozó weboldalán érhető el.

A domborzatrajz ábrázolásánál kezdetben lendületcsíkozást alkalmaztak, de így a térképről nem volt mérhető a magasság, amit amúgy sem tudtak még mérni ekkor. 1827-től a Lehmann-csíkozás váltotta fel a korábbi módszert. Hat évvel később kezdődtek meg trigonometriai magasságmérések az Adriai-tenger szintjéhez mérve, ahol a magasságok számértékét bécsi ölben tüntették fel, ezek a későbbiekben elemzett szelvényeken is láthatók. (Jankó, 2007)

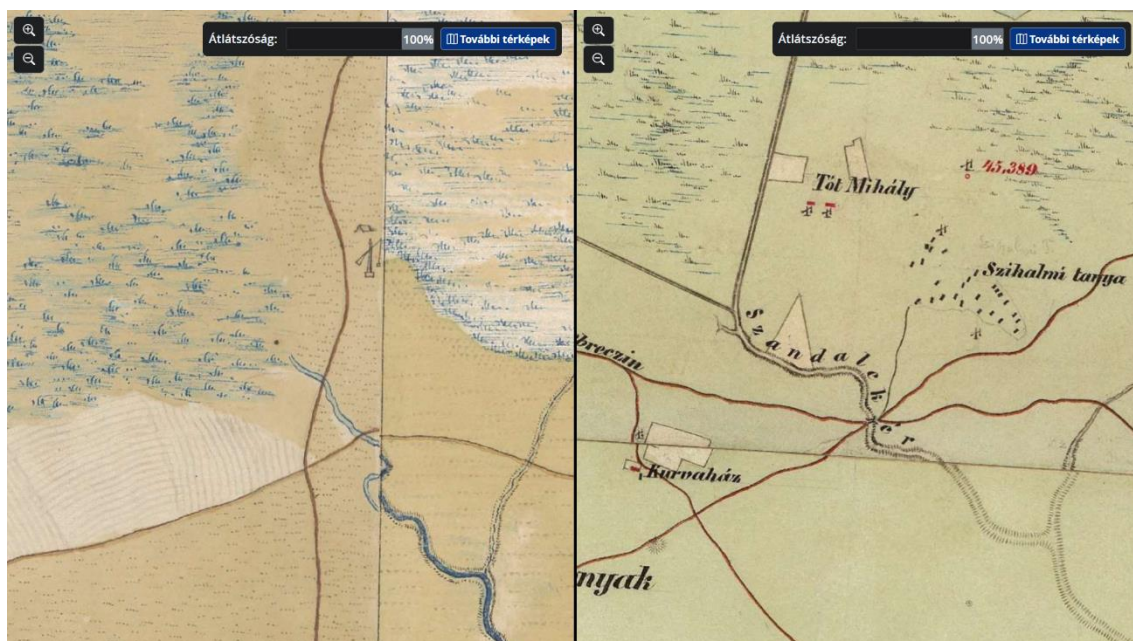
3.3.2. A térkép és a település

Szentmargita területe négy szelvény határára esik, ezek a következők: Section 47 Colonne XL, Section 47 Colonne XLI, Section 48 Colonne XL, Section 48 Colonne XLI (14. ábra). Az előző ábráról leolvasható, hogy ezen szelvények területei 1858-ban lettek felmérve. Az első katonai felméréshez képest a térképen megjelenített tartalom nagyban nőtt: pontosabb felületi

lehatárolás, pontszerű elemek és névrajz bővülése. A térképészeti ábrázolási módszerek között is számos változást találhatunk. A növényzeti fedettségénél alkalmazott felületi színezéseket megváltoztatták, egységesítették: a területen számottevő nagyságban előforduló szántók esetében megmaradt a fehér szín, de nem rajzoltak többé szántást imitáló, egymáshoz közel párhuzamos vonalakat. A legelők világoszöld színt kaptak és a véletlenszerű pontkitöltést nem alkalmazták már. Az erdők kitöltése is egyszínű, szürkészöld lett. A mocsaras területek világoskék alapon egységes jelölést kaptak. Megfigyelhető, hogy a térképen megjelenített jelek kisebbek, elhelyezkedésük pontosabb és több van belőlük (15. ábra). A domborzati idomok megjelenítése pontosabb, valamint Lehmann-féle csíkozással készült. Számos magassági pontot határoztak meg, mint például a Koponya-dombot, amit 49,802 öl magasnak mértek. A magasságok megírása vörös színnel történt.

14. ábra
Szentmargita és környéke a második katonai felmérés térképszelvényein
(Forrás: <https://maps.arcantum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/>)

15. ábra

Tartalmi változás a felmérések között

(Forrás: <https://maps.arcanum.com/hu/synchron/firstsurvey-hungary/secondsurvey-hungary/?bbox=2354805.3788680043%2C6060911.124974671%2C2358426.583083015%2C6063495.6519935625&map-list=1&layers=147&right-layers=5>)

Szentmargitát ebben az időben nem tartották önálló településnek: Fényes Elek 1851-es „Magyarország geographiai szótára” című művében „Margita”-ként hivatkozik rá, amely egy puszta Szabolcs vármegyében és Polgárhoz tartozik. (Fényes, 1851) A szomszédos falvak és mezővárosok lakói az egri káptalantól bérelt földek hasznosításával, majd fokozatos letelepedéssel növelték Szentmargita gazdasági szerepét és bekapcsolták azt a hálózatba, ami a térképről is kivehető: sok tanya létesült, lakó- és gazdasági épületekkel, gémeskutakkal. A felmérésen megkülönböztetik az előbb említett épületek típusait; a lakóépületek vörös színűek, a fából készült gazdasági épületek feketék. Az úthálózat sűrűsége is nőtt, látható ez a belterülettől kelet-északkeletre elterülő enyhén mocsaras, vizenyős pusztán, ahol már új utak futottak a tanyákhoz. Kivehető, hogy csatornázási munkákat is végeztek, mert a térképen egy „Nagy kanal” nevű csatorna szeli át a pusztát a Szandalik-érig.

Lényeges változás, hogy a bővebb névrajz földrajzi nevei a legtöbb esetben magyar nyelven szerepelnek. A térképről leolvasható, hogy a Margitai-erdőt a Szőke-tó és a Szőke-fenék határolta. Bizonyos kunhalmok neveinek megírásai is felkerültek a térképre, bár ezek elhelyezései és megírásai a térképen pontatlanok, csak úgy, mint az első katonai felmérés esetében. A Hármashalom megnevezés a későbbi térképrendszereken nem bukkan fel és a kunhalmok valamivel keletebbre találhatók a valóságban, valamint a Margita-domb nem egyenlő a Lyukas-halommal; utóbbi egy másik kiemelkedés pontosan a Margita-dombtól

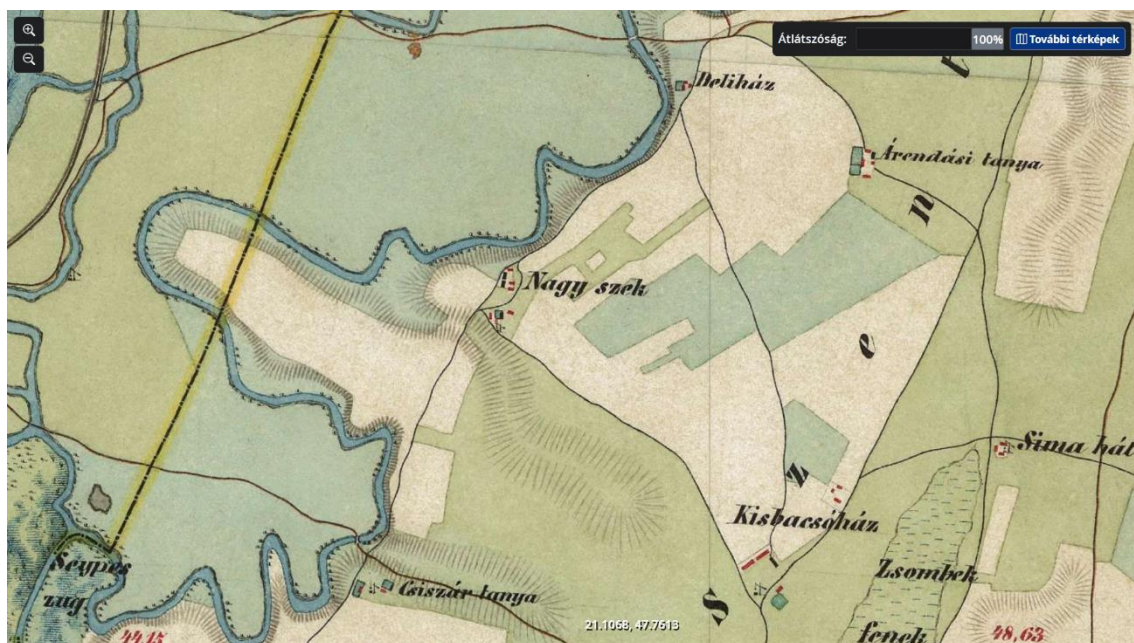
északra. A település belterületét illetően a térképen szembetűnő az „E” alakú hodály. A fő út és az arra merőleges utcakezdemény sarkán található lakó- és gazdasági épületek álltak, melyek a tisztartó, kántortanító lakásai és egyéb műhelyek lehettek. A hodályon túl a cselédek, majd a „kukások” (részes dohánytermelők) lakásai állhattak. A malomház mellette a kúttal már ebben az időben megépült, megírás is vonatkozik rá. A térkép a település erdő szélén található részét már más elrendezésben mutatja az ekkoriban itt álló kertes épületekkel. A malomháztól Polgár felé tartva az út jobb oldalán álló Koponya csárda körül több épület is volt a térkép felvételezése időpontjában, köszönhetően az egyre több tanyával bíró település gazdaságba való becsatlakozásának. Bödönhát területén a „Régi Klein tanya” épületei és gémeskút voltak találhatóak, jelentős növekedését a későbbi településrész a 20. században kezdte meg.

A kanyargó Tisza mellett folyó Selypes-ér határolta Tuka akkori állapotában a Tukaszilág, mint „Legelő” környékén lévő pár lakott helyből állt. Ezek a Szilfás-hát – ahol jól láthatók a fa jelek, egy lakó- és egy gazdasági épület – valamint a Kisszilág – hat lakóépülettel és egy gazdasági épülettel – tanyák. A Kismajortól északkeletre fekvő, a Mangot-hát (később Igej) és az Inta-tó közötti területen (később Inta) lévő, mocsárral körülvett Szilág (tanya) nagyobb változásokon ment át: az első felmérésen sok, egy vonalban az út mentén lévő épület helyett két-két lakó- és gazdasági épületből álló tanya alakult, valamint a Csege felé tartó út menti keskeny erdősáv végében a „Méhes ház” minden bizonnyal egy méhészlakó- és munkaterülete lett. Feltehető, hogy a korábban itt lakók a környéken más helyre költöztek, esetleg maga Szentmargita belterületét bővítették.

A Szőke-fenéktől északra számos új lakott rész alakult ki a Folyás nevű érig, amit helytelenül a közeli Farkas-érrel azonosítottak a felmérésnél. Az itt létrejövő külterületi lakott helyek a későbbi Nagyszögtanya, mint tanyaközpont vonzáskörzetébe tartoztak (16. ábra).

A település belterületétől keletre eső tágas, lápokkal szabdalts pusztán – ahol ebben az időben már csatornákat építettek ki például Bagota környékén, vagy a „Nagy kanal” megírású csatornát, ami lényegében a Folyás és a Szandalik-ér összekötéséből született – nem történtek nagy változások a lakott helyek tekintetében. Továbbra is állatok legeltetésére használt területek maradtak, az ezekhez társuló tanyákkal. A Darassa határrésszel szomszédos Cserepesen öt tanya és egy csárda volt, de a korábban valószínűleg hibásan a térképszelvényre felrajzolt Sarkad csárda már nem látható a szelvényen.

A második katonai felmérés térképei tartalmilag nagy fejlődést jelentenek a korábbiakhoz képest, az akkori valóságot részletesebben visszaadják. A térképekről levonható, hogy a település egy fejlődésnek indulás folyamatára lépett a Habsburg Birodalom idejének ezen szakaszán.

16. ábra

Nagyszög első megjelenése a katonai felméréseken

(Forrás: <https://maps.arcnum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?bbox=2342304.695467264%2C6068005.6948922025%2C2349561.4358400875%2C6070590.221911094&map-list=1&layers=5>)

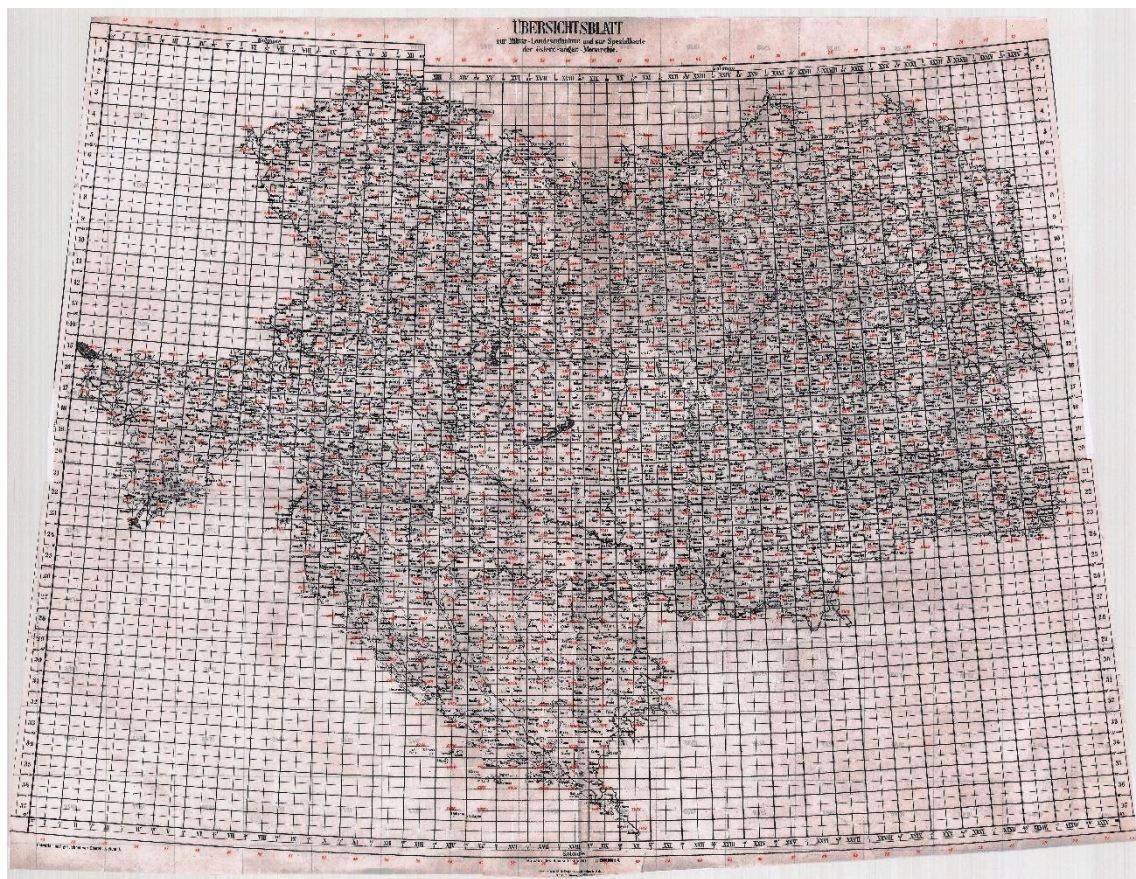
3.4. Szentmargita a harmadik katonai felmérés térképszelvényein

3.4.1. A harmadik katonai felmérés

A harmadik katonai felmérés egy 1869-től 1887-ig tartó felvételezés volt és a korábbi felmérés hiányosságait volt hivatott pótolni. „Ferenc József-féle felmérés”-nek is hívják, mert ő rendelte el az Osztrák–Magyar Monarchia új és részletes térképének elkészítését. A felmérési térképek méretaránya 1:25000-re változott, ehhez köze volt a méterrendszerre való átállásnak is. Ahogyan korábban, itt is levezetett méretarányú térképek elkészítéséhez és kiadásához tervezték ezeket. 1:75000-es, 1:200000-es és 1:750000-es térképek voltak a levezetett méretarányokban. A Magyar Királyság területét 1872–1885 között mérték fel és 1138 darab felmérési szelvény esett az akkori Magyarország területére. Egy szelvény területe változó, hiszen földrajzi fókuszhoz igazították. Közepes földrajzi szélességen a tartalom mérete 76×56 cm, ami 264 km² a valóságban.

A felhasznált geodéziai alapok tekintetében a harmadik, új háromszögelést 1862-ben kezdték meg, de mivel a felmérések már folytak, előfordult, hogy a korábban már használt, pontatlanabb háromszögelési hálózatra kellett hagyatkozniuk. A pontokat földrajzi koordináták alapján helyezték el Bessel-féle ellipszoidi alapfelületen, majd a terepen mérőasztallal és

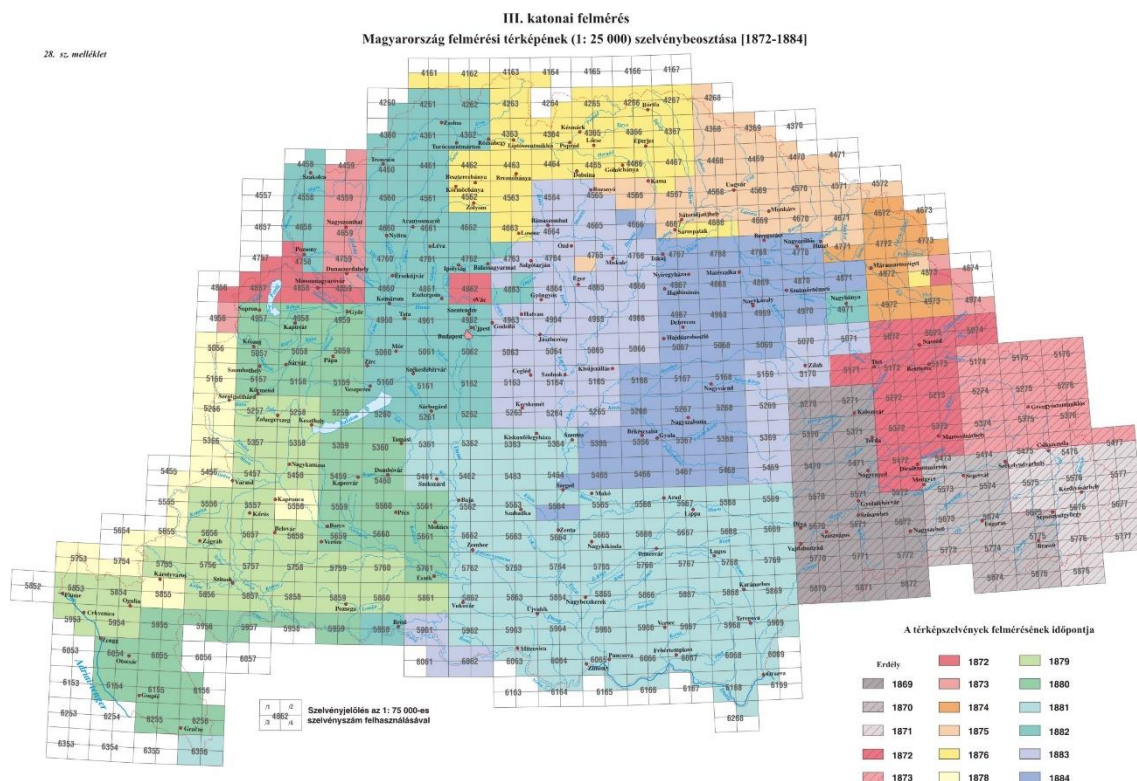
grafikus háromszögeléssel sűrítették. A felmérés vetülete a Lichtenstern-féle kettős poliéder vetület, ez eredményezte, hogy minden 1:75000 és 1:200000 méretarányú szelvény egy egyedi síkon fekszik. Az 1:25000-es térképek szelvényezése az 1:75000-esek negyedelésével történt (17. ábra, 18. ábra). (Jankó, 2007)

17. ábra

A harmadik katonai felmérés szelvényezése az Osztrák–Magyar Monarchia területén

(Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/a-cd-n-megtekintheto-mellekletek-3A2/70b-a-iii-katonai-felmeres-175-000-meretaranyu-szelvényeinek-beosztasa-es-jelolese-az-osztrakmagyar-monarchia-teruletere-eredeti-attekinto-46C/#Janko%5ECD70b>)

18. ábra

A harmadik katonai felmérés felmérési térképeinek szelvénybeosztása Magyarország területén a felmérések időpontjaival, Kovács Anikó diplomamunkájából

(Forrás: <http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/28-3-25000.jpg>)

1875-ben jelent meg az első egységes jelkulcs, de több kiadása is létezik. A névjajz fejlődését több dolog is mutatja: többfajta betűtípust alkalmaztak különböző nagyságban. Elkülönült például a helységnevek, a víznevek és a területnevek csoportja. A felmérési szelvényeken több mint 250 jel szerepel. Az eredeti térképek gazdag színhasználattal rendelkező, színezett térképek, de ezekből csak kevés maradt fenn. Sok szelvényről csak az egy színben nyomtatott másolat áll rendelkezésre (19. ábra).

A domborzatrajz elkészítéséhez a terepen idomvázat készítettek, melyet később „irodai” körülmények között láttak el szintvonalakkal, amiket csak a geometriai csíkozás kiegészítéseként hagytak rajta a térképeken. (Jankó, 2007)

19. ábra

Másolati (felül) és eredeti (alul) felmérési szelvények a harmadik katonai felmérésből, Debrecen környékén
(Forrás:

<https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey25000/?bbox=2402585.4462199486%2C6021695.032603484%2C2417098.9269655966%2C6026864.086641269&map-list=1&layers=129>)

3.4.2. A térkép és a település

A Szentmargita területét ábrázoló szelvények határa a település belterületétől északnyugatra van. A szelvények: Zone 14 Colonne XXIV SW, Zone 14 Colonne XXIV SO, Zone 15 Colonne XXIV NW, Zone 14 Colonne XXIV NO (20. ábra). A rövidítések jelentéséhez példának az „SW” „Südwest”-et jelent, ami magyarul „délnyugat”. Az 1:75000 méretarányú szelvényeket égtájak alapján osztották fel négy részre. A szelvények felmérésére ezen a helyen 1883-ban került sor. Tisztán kivehető változások érintették a települést a belterületen: a fő úttól keletre és nyugatra is új épületeket építettek, több utat is fasorral szegélyeztek, de a legnagyobb fejlődés az egyvágányú vasút Ohat-Kócs – mai nevén Ohat-Pusztakócs – felől Polgárig, ami szemmel láthatólag akkor még csak Szentmargitáig tartott. A szárnyvonalat 1891-ben adták át. A faluban egy vasúti őrház és északi végén egy vasútállomás is volt. Utóbbi „Eisenbahn Station Koponya” megírással szerepel a térképszelvényen, rövidítve, a Telek csárda mellett. Akkoriban az út Polgár felé még mindig ugyanabban az irányban haladt, mint az első katonai felmérés idejében, de a Margitai-erdőben lévő épületektől elágazó utakat kiegyenesítették.

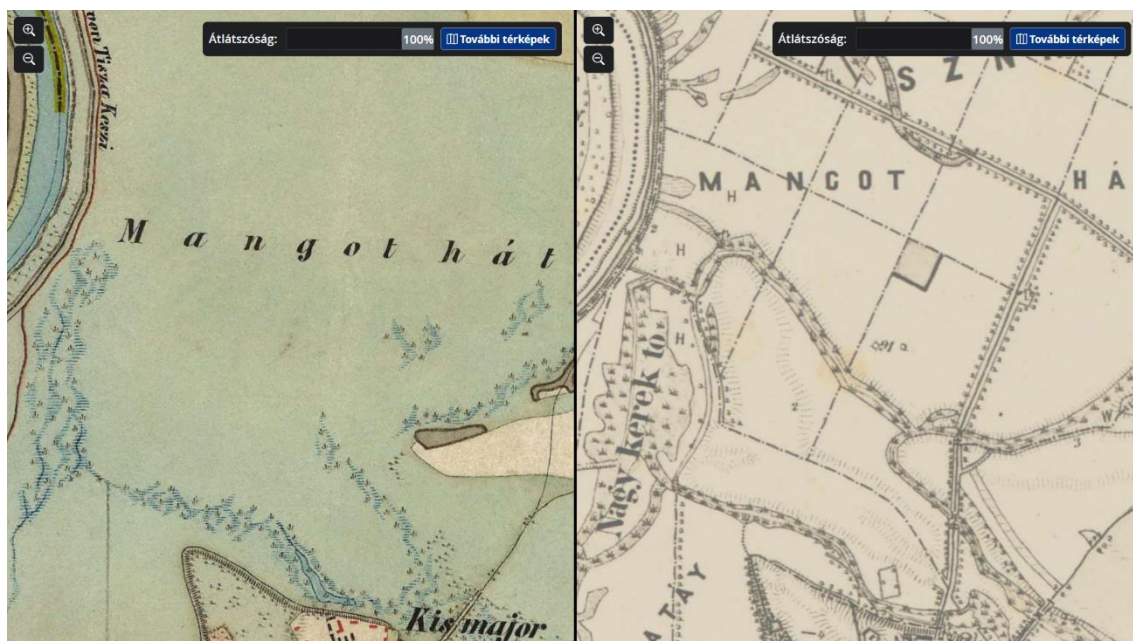
20. ábra

*Szentmargita és környéke a harmadik katonai felmérés térképszelvényein
(Forrás: <https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey25000/>)*

A településtől északkeletre elterülő pusztán jól megfigyelhető, hogy a lápos vidéket a csatornázás után szinte teljesen lecsapolták, már ekkor is csak foltokban lehetett megtalálni az ilyen helyeket.

A térképen Bödönhát helyén a „Kuhn tn.” látható és először szerepel a Kerecse, mint földrajzi név a Szandalik-eret és a Selypes-eret összekötő csatorna mellett. A Szandalik-halom környékén több tanya számolható, mint a második felvételezés idején.

A településtől nyugatra lévő Juhásztanya és az efelé vezető gyalogutak nem változtak. „Kis szilágy” lakossága láthatóan nőtt, több épülettel gyarapodott, a környező szántókat szabályos gyalogutak hálózata szelte át. Ilyen módon osztották fel a Mangot-hátat is, aminek környezetében már pontosabban mérték fel a vízrajzot (21. ábra). Az Inta-tó által közrefogott terület nem mutat változásokat a korábbiakhoz képest; ugyanúgy őrzi a Tisza egykoron lefűződött kanyarulataiból megmaradt lápos részeket. Itt a Szilágytanyához és a Méhesházhoz több út vezetett. Ez a folyamat előrevetíti a később kialakuló Tuka településrész jelentőségét. A Selypes-ér a Nagy-Kácsa-szigetnél (Kácsa-sziget), a Holt-Tiszába való ömlésénél, az út mellett egy épületet lehet felfedezni. A gátórházak elterjedése jellemző volt a Tisza mentén. Ennek közelében alakult ki később a tukai kendergyár.

21. ábra

A vízrajzi elemek ábrázolása a két felmérésen

(Forrás: <https://maps.arcnum.com/hu/synchron/secondsurvey-hungary/thirdsurvey25000/?bbox=2337451.795005944%2C6058918.889639829%2C2341072.9992209547%2C6061503.416658721&map-list=1&layers=5&right-layers=129>)

Nagyszög és az azt körülvevő tanyák a térképen szinte semmilyen változást nem mutatnak a korábbi állapotokhoz viszonyítva, egyedül a Töviskeshátitánya és a Simahátitánya tett szert több épületre.

Cserepesen vasúti megállóhely létesült, ez leolvasható a térképről, de ekkor a vonalat még nem adták át, így nem is játszhatott nagy szerepet a pár tanya életében, ami itt és Darassán volt található. Megjegyzendő, hogy ezen a területen is – a második felmérés üres, zöld kitöltésű legelői helyett – javították a mocsaras, lápos területek, kisebb vízfolyások ábrázolását.

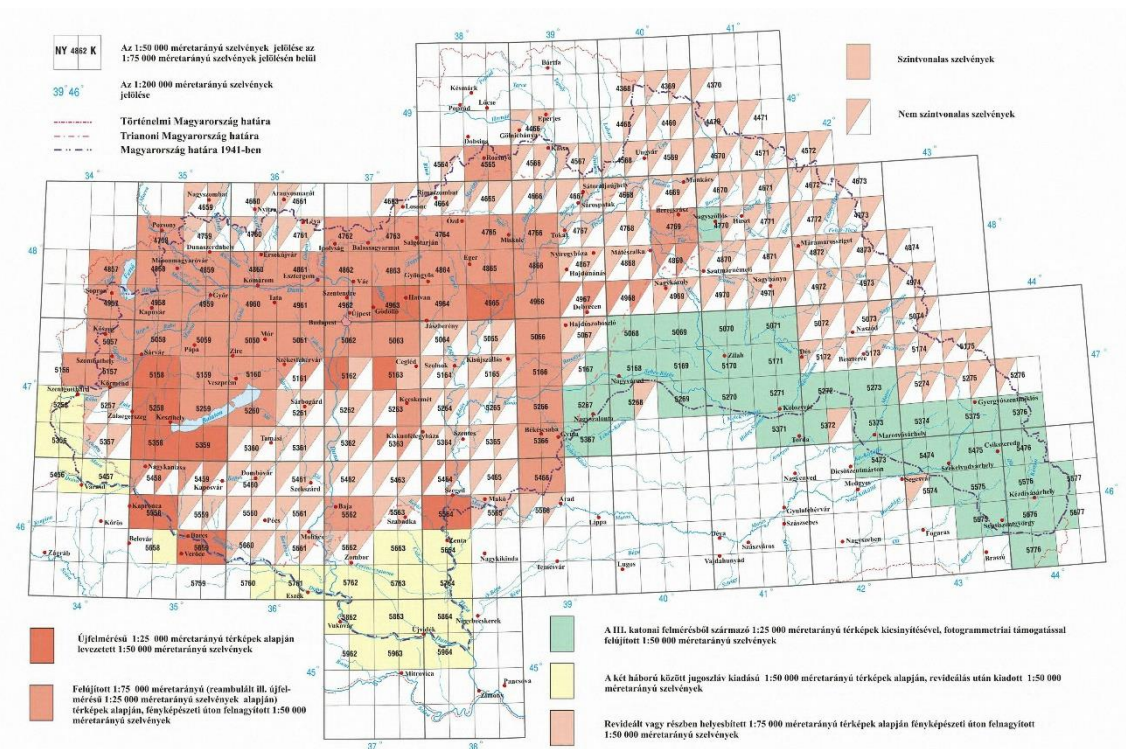
Tekintve, hogy a harmadik katonai felmérés kevesebb idő alatt ment végbe, mint elődje, frissebb, egységesebb állapotát nyújtja az egykori terepnek. A modern térképrendszerekre vonatkozó előírásoknak nagyobb mértékben tesz eleget, mint a korábbi felmérések, de geodéziai alapokban ez is hiányosságot mutatott, hiszen az elsőrendű háromszögelés nem fejeződött be a felmérés idejében, ezáltal annak eredményeire csak részben tudtak hagyatkozni. Ez indokolta a negyedik katonai felmérés megindítását (1896–1914). A 100 évre tervezett „szabatos” felmérésnek az első világháború és ezzel az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása vetett véget. Az általam vizsgált területre a negyedik katonai felmérés térképei nem készültek el.

3.5. Szentmargita Magyarország 1941-es katonai felmérésének térképszelvényein

3.5.1. Magyarország 1941-es katonai felmérése

Magyarországon a második világháború alatt az elavult harmadik katonai felmérés 1:25000 és 1:75000 méretarányú térképei alapján végeztek helyesbítést, új felmérést, hogy újabb térképeket adjanak ki. 1940-re Csonka-Magyarország területének kb. feléről készült felújított 1:25000 méretarányú térkép. A területgyarapodások idejében, 1940-ben rendszeresítették az 1:50000 méretarányt, mert ez több célra is használhatóbb volt, mint a korábban használt méretarányok és csökkentette a kiadásokat is. Mivel a háborúban hamar volt szükség az újonnan bevezetett méretarányú térképekre, ezért az 1940 és 1944 között elkészült térképmű szembetűnő különbségeket mutat az ország különböző részein; ez főként a rendelkezésre álló alaptérkép minőségén múlt. Magyarország visszacsatolt területein is kizárólag magyar névrajzot használtak. (Jankó, 2007)

Az új méretarányú szelvényeket úgy helyezték el az addigi méretarány-rendszerben, hogy az 1:75000-eseket két felé osztották a középmeridián mentén. Ezeknek a szelvényeknek négy jegyű szám a jelzése, a felezésük után nyugati és keleti részre osztódtak (22. ábra), így a valós, földrajzi méretük $15' \times 15'$. Magyarország területének közepes földrajzi szélességén a lapok 38×56 cm-esek és átlagosan 528 km^2 -t fednek le. A térképeket sztereografikus kilométer-hálózattal látták el attól függően, hogy a három rendszer – a budapesti, a marosvásárhelyi, vagy az ivaniói – közül melyiknek a területére estek. Az ábrázolt teljes területet 403 darab szelvény fedi le. (Jankó, 2007)

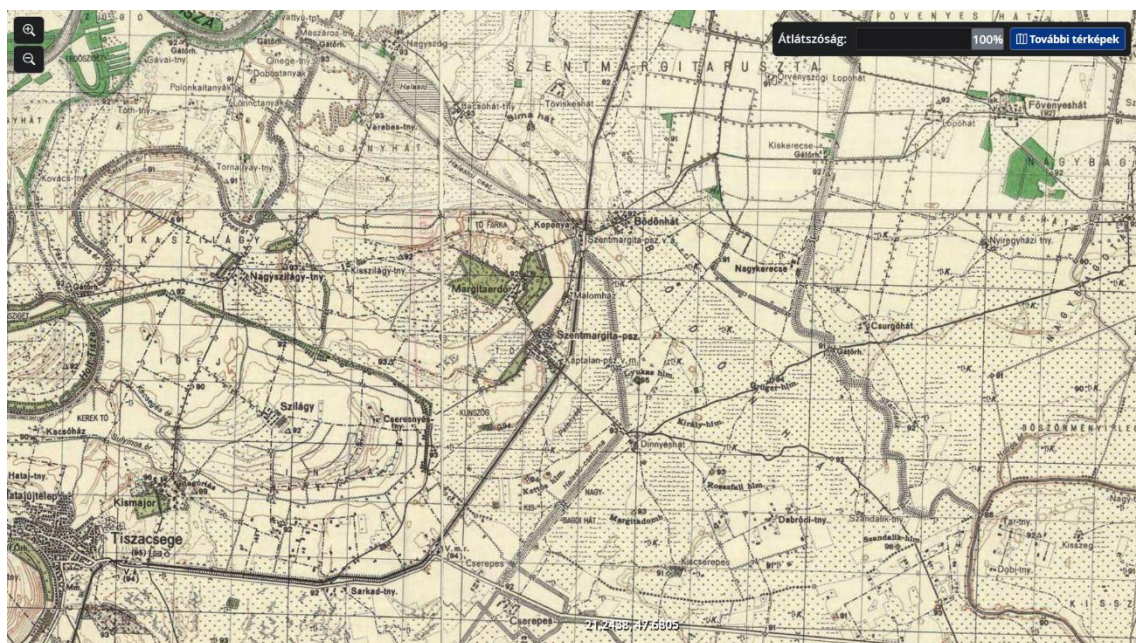

22. ábra

Magyarország 1941-es katonai felmérésének szelvényezése

(Forrás: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/a-cd-n-megtekintheto-mellekletek-3A2/89-a-magyarorszag-1941-es-megnovekedett-teruletere-19401944-kozott-keszitett-150-000-meretaranyu-terkep-valtozatai-49A/#Janko%5ECD89>)

Ahogy az ábrán is látható, a 4866-os és a 4966-os szelvényeket úgy hozták létre, hogy az új felmérésű 1:75000-es térképeket – amelyeket reambulált vagy új felmérésű 1:25000-esek által készítettek – fényképesítőleg felnagyították. Ezzel a megoldással 106 darab szelvény készült. Nagy részük szintvonalas, színes térkép. A 4866-os szelvényt utólagos, zöld színű erdő-felülnyomással látták el. A fent említett két szelvényre esik Szentmargita területe (23. ábra).

23. ábra

Szentmargita és környéke Magyarország 1941-es katonai felmérésének térképszelvényein
(Forrás: <https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941/>)

3.5.2. A térkép és a település

A szelvények síkrajza fekete színű, így az utak, bármilyen vonalas elem, a vízrajz is ilyen színű, csak az erdőket jelölték zöld kitöltéssel. Az egyéb növényzeti fedettségeket – mint pl. füves puszta, mocsár, nádas – felületi jellel ábrázolták. A domborzatot illetően barna színű szintvonalas ábrázolás jellemzi a térképet, csíkozást itt már nem alkalmaztak. Köszönhetően annak, hogy az eddig elemzett térképek méretarányához képest itt ez kétszer akkora, magától értetődően a térképen található objektumok nem olyan pontosan szerepelnek, a generalizálás következtében.

1910-ben Bödönháton 161, Nagybagotán 158, Lopóháton 124, Fövenyesháton 214, Örvényszögön 268, Folyáson 335, Tukaszilágyon 153, Nagyszögtanyán 106 fő élt. (Antal, és mtsai., 2000, old.: 279–280.)

A térképen a község belterületén már kivehető a templom jele: a római katolikus templom (24. ábra, 25. ábra) megépítése 1895-ben annak köszönhető, hogy 1892-ben már 2501 fő élt az egri káptalan itteni birtokain és a lakosság folyamatosan nőtt. (Pásztor, 2019, old.: 47.) Az 1941-es állapotkor már a későbbi nevén Hunyadi utca létrejött, ez a Petenyét kötötte össze a fő úttal, ami ma a Rákóczi utca. A templom melletti épületek pl. az iskola, parókia, dohány szárító voltak. Először tüntették fel a településen áthaladó utca és a vasút közti temetőt a malomház mellett. A település központjától a Tilos-erdőbe utat vezettek – az addig még Szőke-tónak, majd Margita-tónak, itt pedig már csak „Tó”-nak megírt vízfelület mellett –, ahol több épületet is

felépítettek. Bődönháton a második világháború előtt a Bődönháti Növénynevelő Üzem működött. Ennek köszönhetően a századforduló előtti állapothoz viszonyítva nagy változások mentek végbe, ahogyan az a térképről is értelmezhető. A Koponya csárda és a Szentmargitapuszta vasútállomás mellett a mesterséges Halastói-csatorna folyt el a Tisza felől, a Petenye mentén. Jellemzően a természetes vízfolyásokat csatornákkal kötötték össze a környéken. A Búdszentmiklós mellett eredő Király-ér és a Polgártól északnyugatra lévő morotvatóból folyó Selypes-ér összefolyása eredményezhette azt, hogy később a Selypes-ér földrajzi név helyett mai napig a Király-ér nevet alkalmazzák. Bődönhát közelében a Szandalik-ér mesterséges csatornája mentén voltak Kiskerecse és Nagykerecse. A gátórházak jeleiből egyre több terjedt el a térképeken, így a valóságban is több gátórház létesült ez idő alatt. „Szihalmi tn.” helyett már Csurgóhát olvasható le a térképről, ma viszont már csak határrésznévként szerepel ez a földrajzi név, ugyanis egy darab épület sem található itt. A térképre számos halom nevének megírása rákerült, mint a Gröger-halom, Király-halom, Rosszfali-halom.

24. ábra
Tervrajz a templom leendő formájáról
(Forrás: (Pásztor, 2019, old.: 256.))

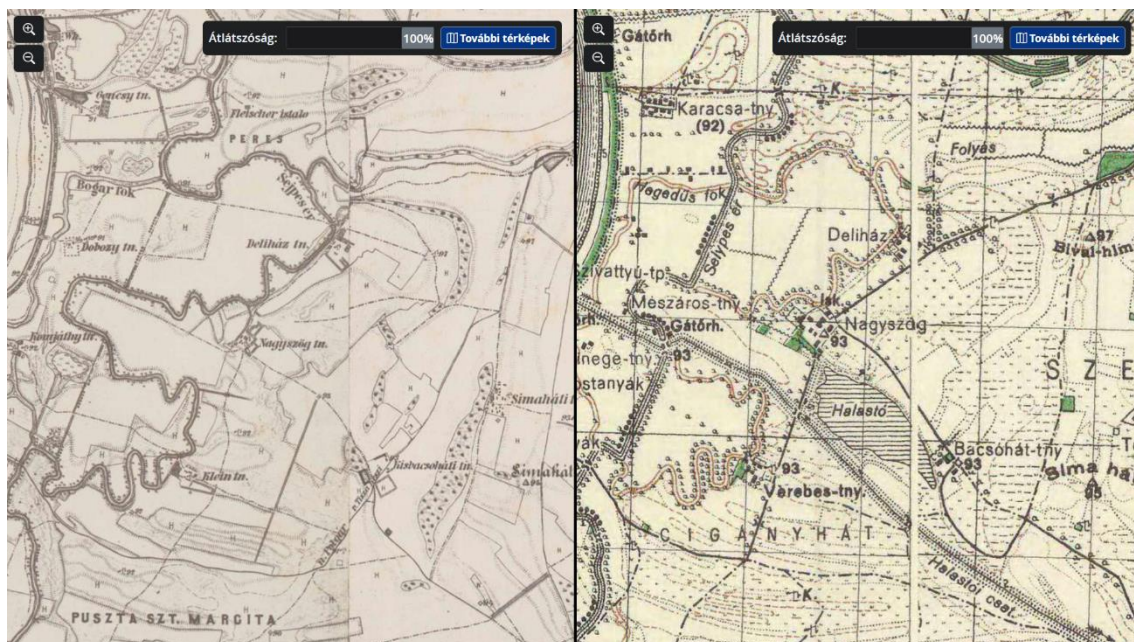

25. ábra
A templom 1913-ban
(Forrás:

http://ujszentmargitaialapitvany.hupont.hu/felhasznalok_uj/1/1/119453/kepfeltoltes/romai_katolikus_templom_1913..jpg)

A Juhásztanya házai még ebben az időpontban is változatlanul álltak, de már Kisszilágytanya megírásával szerepel a lakott hely. Innen nyugatra formálódott Nagyszilágytanya, a mai Tuka, szerkezetét illetően kis mértékben nagyobbodott. A Fás-ér és a Selypes-ér találkozásánál álló gátórház látszólag változatlanul maradt. Az Igej és Inta valamikor még vizes területein megírták az eddig is már ábrázolt Kecsegés-ér és Sulymos-ér neveit. A lefűződött, kiszáradt folyókanyarulaton több új gyalogút és mesterségesnek látszó vízfolyás jelent meg egy korábban itt nem látott tanya, a Cseresnyéstanya környékén. Szilágy lakóépületekkel gyarapodott, de a méhesház már nem szerepel a térképen, ahogyan a Szilfás-háton korábban lévő épületek sem. Nagyszög területén mentek végbe jelentős változások a természetes vizek módosításában. Rögtön szembeűő a Nagyszög és Bacsóháttanya között kialakult halastó, amit a Tisza vizéből elvevő szivattyúháztól folyó Halastói-csatorna látott el. A Selypes-eret egyrészt a Folyáson átvágva összekötötték a Szandalik-ér mesterséges csatornájával – ami már a második katonai felmérés szelvényein is látható –, másrészt a Hegedűs-foknál (1883-ban Bogár-fok), valamint a Halastói-csatornánál való találkozásánál egyenes, mesterséges mederbe terelték. Ebből kifolyólag a térképen az eredeti medret csak szintvonalakkal jelölték, tehát a felmérők szerint a természetes meder kiszáradt (26. ábra), ezzel több tanya ideiglenesen elvesztette érintkezését a vízfolyással. A későbbiekben látható, hogy a víz ismét folyik az eredeti helyén és a csatornázott részen is. Ellenben a Selypes-ér bal partja és a Tisza között egykoron folyó vizek – mint amelyik

az 1883-as állapoton látható Király-tóba ömlött a „Tornallyay-tny.” mellett folyva – valóban kiszáradtak, már nem találhatók meg. A Simahátitánya számos épülete ebben az időben már nem szerepel a térképmű szelvényén.

26. ábra

Vízfolyás-szabályozások Nagyszőgnél a két felmérés közötti időben

(Forrás:

<https://maps.arcanum.com/hu/synchron/thirdsurvey25000/hungary1941/?bbox=2342413.4673189973%2C6066845.554245051%2C2349655.8757490176%2C6072014.608282836&map-list=1&layers=129&right-layers=29>)

Az immáron szabályozott vízfolyások között lévő Cserepes nagyobb számú épülettel rendelkezett, valószínűleg köszönhetően a vasút közelségének és a külterületi lakott helyek lakossággyarapodásának. A Cserepesi vasúti megállóhely és a Hortobágy közötti utat leburkolták, de Szentmargitán át még nem ilyen út vezetett. Darassán és Szandalikon, Kiscserepesen, az eddig lakóépületekkel alig rendelkező pusztán több tucat épület létesült ebben az időben.

Általánosságban elmondható, hogy a névjajz nagyban gazdagodott a korábbiakhoz viszonyítva, ahogyan az ezeken a területeken is megfigyelhető. A második világháborúban gyorsan volt szükség egy új, használható térképműre, melyet a már meglévő alaptérképek és a technológiai fejlődésnek köszönhetően tudtak létrehozni rövid időn belül. A megfelelő geodéziai alapokkal nagyobb pontosságot értek el; ahogyan az a negyedik katonai felmérés szándéka volt. A huszadik század közepére már egyre nagyobb szerepet játszott a fényképezés a térképészeten, amit itt ki is használtak.

3.6. Újszentmargita a második világháború után

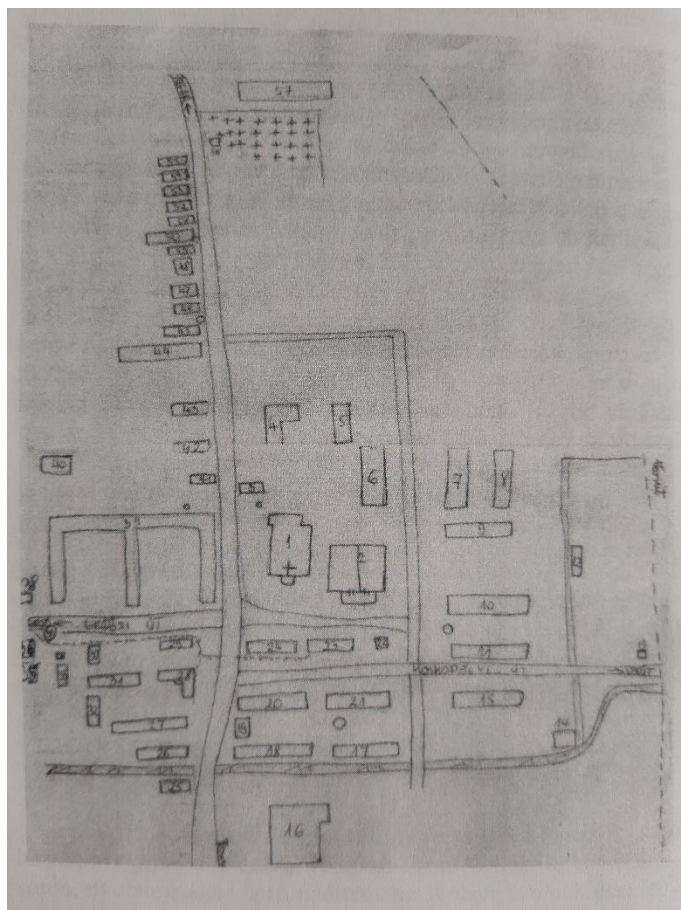
A második világháború alatt Szentmargita, Bődönhát, Csurgóhát, Folyás területein nagyobb ütközetekre került sor. A háború előtt már a káptalani állatorvos házaként funkcionáló Koponya csárda (27. ábra) is megrongálódott a harcok során, a templomot a szovjet katonák istállóként használták, a szélesebb csatornákat a német csapatok leeresztették, hogy harckocsiárokként szolgáljanak. A lakosság a távolabb eső tanyákra menekült. A szovjet katonák elégtelen tisztálkodási szokásai miatt tetű lepte el a helyi embereket és állatokat, amitől nem volt könnyű megszabadulni. A falu második világháború utáni térképvázlata az alábbi ábrán látható (28. ábra).

27. ábra

A Koponya csárda valamikor a második világháború előtt

(Forrás: http://www.hortobagyileader.hu/wp-content/uploads/2016/05/UM28_3.jpg)

28. ábra
Szentmargita belterülete a második világháború után
(Forrás: (Vígh, 2020, old.: 16.))

A háború után, 1949-től kezdett a település belterülete nagy mértékben megváltozni, gyarapodni. A régi, közös konyhás cselédlakások, volt uradalmi istállók és gazdasági épületek helyett újabb házakat építettek. Ezt főleg vályogból tették, amit a Petenye agyagos területeiről vittek el. 1958-ig közel 400 ház épült fel a Petőfi, Kossuth, Béke és Rákóczi utcákban. (Vígh, 2020, old.: 25.)

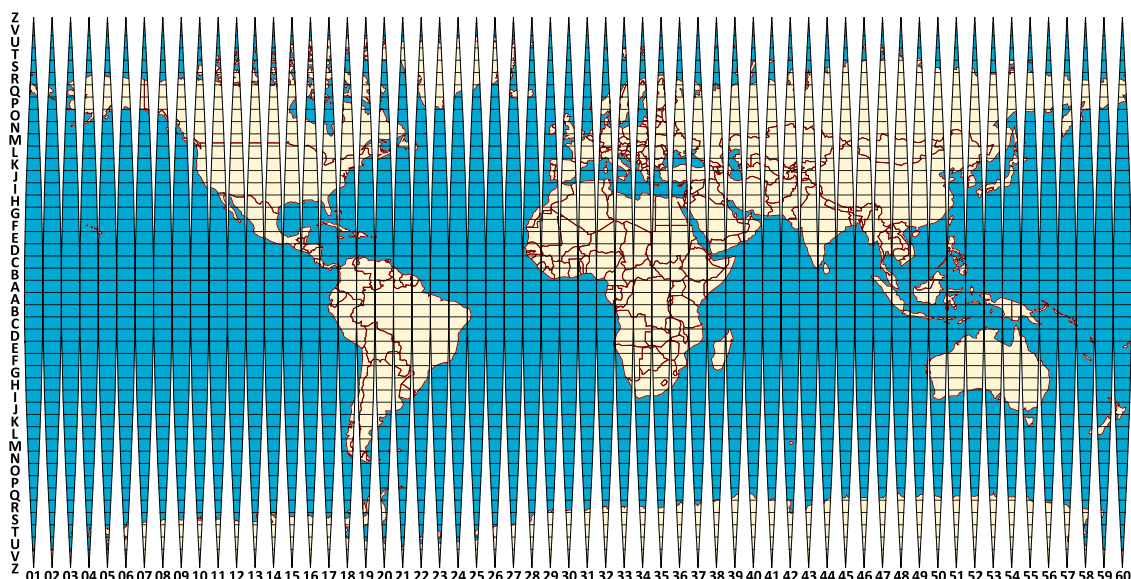
3.7. Újszentmargita az 1953–59-es újfelmérés térképszelvényein

3.7.1. Az újfelmérés

A második világháború utáni években a korábbi, még megmaradt nyomólemezek felhasználásával és csak a leglényegesebb változásokkal utánnyomták az 1:200000-es sztereografikus, Budapesti rendszerű térképeket. Később az újra megcsonkított ország határait a korábban már megjelent 1:50000 méretarányú szelvényeket adták ki. Ezekkel az volt a

probléma, hogy már eredetileg sem egységesen készültek és a sztereografikus rendszer is elavult volt, köszönhetően a vetületi kezdőponttól való távolodás során fellépő egyre nagyobb hossz- és területtorzulásnak. A hidegháborús helyzetben fokozódó feszültség katonai fejlesztéseket eredményezett, egy egységes, szabatos topográfiai térképrendszer szükségességét vonta maga után. (Jankó, 2007) A szovjet nyomás alatt korábban már végbement gyorshelyesbítéshez hasonlóan kellett az akkori Honvédelmi Minisztérium Térképészeti Intézetének elkezdni a munkálatokat 1953-ban. A norma szerint egy topográfusnak egy év alatt három darab 1:25000 méretarányú térképszelvényt kellett elkészítenie, tartva magát a magas pontossági követelményekhez. Ez tarthatatlan volt, így a terhelés csökkentése végett ezt két darab szelvény per évre csökkentették. 1955 legvégére 313 fő dolgozott a térképmű elkészítésén, melyet be is fejeztek az 1959-es határidőre úgy, hogy az 1956-os események következtében 1957-ig elmaradtak a munkálatok.

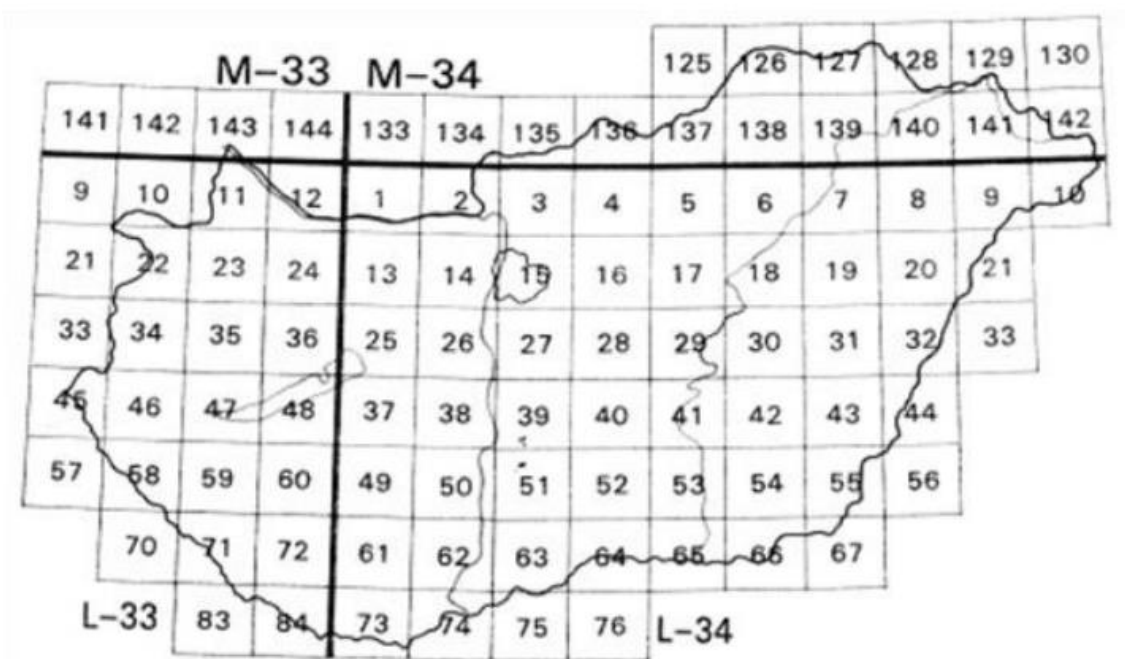
Az 1950-től rendszeresített szovjet Gauss–Krüger térképrendszert alkalmazták, vetülete 6°-os sávokra osztott szögtartó hengervetület. A sávok számozása a Greenwichen áthaladó meridiánnal átellenes meridiántól kelet felé történik. Tehát a greenwichi meridián (0° földrajzi hosszúság) a 30. sáv záró szegélymeridiánja, hiszen a -180°-os meridiántól kezdődik a számozás. A 60 sávra osztott ellipszoidon Magyarország a 33. és a 34. sávba esik, kezdőmeridiánjuk 15° és 21° földrajzi hosszúság. Az ellipszoidot az egyenlítővel kezdve paralellkörökkel 4°-os övezetekre és ezekre merőlegesen meridiánokkal 6°-os oszlopokra osztják. Az egyenlítőtől északra és délre az abc nagybetűivel jelölik az övezeteket. A létrejött foktrapézok jele egy nagybetű és egy 1 és 60 közötti szám, ezek az 1:1000000 méretarányú térképek, a szelvényezés alapjai (29. ábra). Magyarország az M-33, M-34, L-33 és L-34 lapok területére esik. A Gauss–Krüger nemzetközi szelvényezés térképei és méretei: 1:1000000 (4°×6°), 1:500000 (2°×3°), 1:200000 (40'×1°), 1:100000 (20'×30'), 1:50000 (10'×15'), 1:25000 (5'×7'30'') és 1:10000 (2'30×3'45''). Az 1:1000000 méretarányú lapokat az 1:100000 méretarányúakra osztják (30. ábra), melyek negyedelésével kapjuk az 1:50000-es, majd 1:25000-es szelvényeket. Alapfelületként már Magyarország teljes területén a szovjet tagországokra is használandó Kraszovszkij-féle ellipszoidot használták, elkerülve a gyorshelyesbítés során tapasztalt kellemetlenségeket.

29. ábra

A Gauss–Krüger térképrendszer szelvényezése

(Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d1/Division_of_the_Earth_into_Gauss-Krueger_zones_-_Net.svg)

30. ábra

Gauss–Krüger 1:100000-es szelvények lefedettsége Magyarország területén

(Forrás:

https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/7587/0027_TOP3.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

A felméréshez a gyors helyesbítés 1949-től megindult új magassági- és alapponthálózatát használták azzal a módosítással, hogy 1952-ben a nadapi alapszint/főalappontnál 0,675 méterrel magasabban fekvő kronstadti vízmércét választották magassági alapul, tehát a

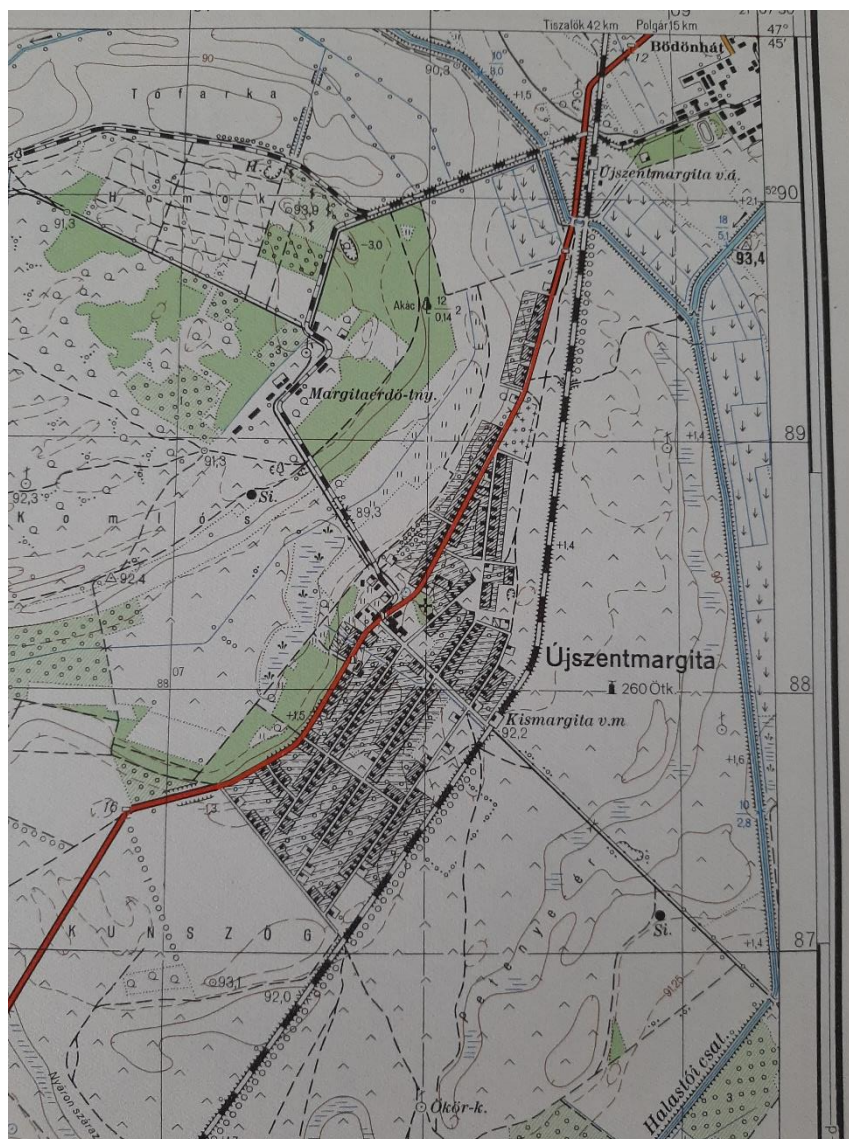
Balti-tenger középtengerszintjét. Így az addig már meghatározott magasságokat ennyivel csökkenteni kellett.

A geodéziai munkákhoz nagyrészt fotogrammetriát alkalmaztak, az ország 77%-t fototopográfiai eljárással mérték fel.

A szovjet tagállamokban használatos egyezményes jelkulcsot 1953. április 25-én adták ki.

3.7.2. A térkép és a település

Az 1947-től Újszentmargita néven létező község területe az 1:25000 méretarányú térképeken az L-34-7-C-a, L-34-7-C-b, L-34-7-C-c, L-34-7-C-d szelvényeken található meg. A térképen a növényzeti fedettség ábrázolására nagyrészt az előzőekben elemzett 1941-es katonai felmérésre vonatkozóak érvényesek: az erdőket és mocsarakat leszámítva minden más fehér, felületi jelekkel ellátott. Az épületek feketék, a telkek és a belterület különböző mértékben sraffozott. Az utak és vasutak kategorizálása már a mai térképekhez hasonlóan történt. A vízrajzi elemek egységes kék kitöltésűek. A domborzatrajz szintvonalas, számos kótás, mérőszámok magassági megírás is van a térképeken. A névrajzi kategóriák jól láthatóan elkülönültek, mindenhol fekete színű betűkkel történt a földrajzi nevek és egyéb magyarázó elemek megírása. A mai földrajzi nevek helyesírásával viszont nem egyezik meg az akkor használt: például a Selypes-ér helyett „Selypes ér”, Cigány-hát helyett „Cigányhát” megírás szerepel.

31. ábra

Újszentmargita belterülete 1957 késő őszén

(Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Néphadsereg Vezérkara L-34-7-C-c (Újszentmargita), 1958. H. M. Térk. Int.)

Újszentmargita belterülete ekkorra már szinte elérte mai nagyságát, sokan költöztek ide és kezdtek építkezni, új utcákat hoztak létre (31. ábra). A belterület bővítésének szerkezetét láthatóan előre meghatározott módon hozták létre, mértanilag. Egészen az 1,4 m magas töltésen futó vasútig érték a telkek, melyeken a lakosok állattenyésztést és növénytermesztést végezhettek. A temető melletti malomház már nem szerepel a térképen, azt valószínűleg a háború után lebontották. A szemközti oldalon tovább terjedtek a lakóházak a vasútállomás irányába. Mivel a vasút jelentős forgalmat bonyolított le, kevesebben használták az immár burkolt országutat közlekedésre, így a Koponya csárda is eltűnt a háború után, hosszú fennállását befejezve. A Koponya csárda lebontásához minden bizonnyal köze volt az államosításnak is. A térképen látható, hogy az Ohat-Pusztakócs–Nyíregyháza vasútvonalat az

Újszentmargita vasútállomásnál egy lórévasút keresztezi, Bödönhátat és a tukai kendergyárat összekötve, amin szárárral – majd az 1960-as években dízelmozdonnyal – vontatott kocsikban vitték az árut a kendergyárból a belterülethez, vagy a kendergyárnál lakó gyerekeket a tukai iskolába fedett lóréban. A Tilos-erdőben lévő Margitaerdőtanya is hozzá volt kapcsolva ehhez a rendszerhez. A kendergyár 1952-ben került Hajdú-Bihar megyébe, előtte Ároktőhöz tartozott. Az árut a lórévasúttal az Újszentmargitai vasútállomásra szállították, ahol vagonokra rakodták azt. (Vígh, 2020, old.: 74–75.) Az erdő szélén, a Homok nevű határrésznél, a Tófarkától délre a vasutak találkozásánál még szőlőt is termesztettek. A térképen felületi jellel jelölik, hogy Bödönháton és a Halastói-csatorna mentén rizst termesztettek, de később lucernatermesztésre álltak át, ami a lucernaszárító-üzemet látta el, ahol lucernalisztet és pelletet állítottak elő. Ez a vadvilág csökkenését eredményezte, hiszen azok addig a rizsföldeken ivóvizet és menedéket találtak. (Vígh, 2020, old.: 110.) Bödönháton ebben az időben sokkal többen laktak és dolgoztak, mint a századforduló idejében vagy a háború előtt, ez a következtetés levonható a térképről is. A 23 méter magas bödönháti víztorony is megépült már, 1953. decemberében adták át és mai napig funkcionál.

A Kákás-fenéken, ahol korábban a Kisszilágytanya volt, már nem maradtak épületek. Tukaszilágy – 1941-ben Nagyszilágytanya – is fejlődésnek indult, sokan jártak ide iskolába azok közül, akiknek a szülei a kendergyárban dolgoztak. A Tiszacsegéhez tartozó Szilágy és az Inta környéke nem mutat érdembeli változásokat.

A Cigány-háton és az ettől északra fekvő nagyszögi tanyavilágban a kisebb tanyák közül a Verebestanya eltűnt, helyette egy siló látható, Bacsóháton sem voltak már lakóépületek ebben az állapotban. Ellenben Nagyszögtanya jelentősen növekedett, lakások voltak a Délibáb/Vörös Hadsereg utcában, a Váci Mihály utcában. Az íves Akácos utcában egymást követték a házak, szembe velük az iskola volt (32. ábra). Az iskola régebben az intéző „kastélya”, kúriája volt az egri káptalan idejében. Az iskola a szentmargitaihoz tartozott, egy tanterme volt és ketten tanítottak benne. A helyi gyerekek vadkörte, kökényt fogyasztottak, valamint a koronaakác termését, az „édeskét” és a virágát, az ún. „agacsit” ették. Nyaranta sokan az akkor kb. 1 méter mély Selypes-érben fürödtek, a sárban „kutyókáztak”, dobálták azt. A Gelei-halastavat kibővítették, vele szemben rizst termesztettek. Nyugaton a Tisza partján új szivattyútelepet létesítettek, ami a Selypes-eret táplálta. Folyás környékén is nagy kiterjedésű halastavat létesítettek, mint például a Bivalyhalmi-tavat. Egy kis kitekintésként Nagyszög 1965-ös légifotója is megtekinthető (33. ábra).

32. ábra

Nagyszögtanya 1957 késő őszén

(Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Néphadsereg Vezérkara L-34-7-C-a (Tiszatarján), 1958. H. M. Térk. Int.)

A Bődön-hát tanyái közül Csurgóhátat nem írták meg, holott az továbbra is lakott hely volt, bár kevesebb épülettel. Ugyanez vonatkozik Nagykerecsére is. Leolvasható, hogy a Petenye-ér nyáron száraz; eddig ilyen részletes információközlést nem nyújtottak a korábbi térképek. A területen nagy számban fordultak elő gémeskutak. Szandalik és Bodnártanya nagy területen rendelkezett elszórtan lakóépületekkel, komplex szekérút-hálózattal. Darassa és Cserepes – amik nem Újszentmargita részei, de szorosan kapcsolódnak hozzá történetileg – közül Cserepesen ebben az időben iskola is volt, de a Halastói-csatorna másik felén álló épületei ekkor már felszámolásra kerültek. Itt az utat kibővítették a mai állapotára: a Cserepes vasúti megálló után Újszentmargita felé tovább építették, keresztezte a vasutat, majd Kunszög mellett tért be a belterületre a régi út helyén.

Az eddig vizsgált térképművek közül az újfelmérés az első, amely Magyarország teljes területét egységesen lefedte. Részletessége és pontossága messze túlmegy az elődjeihez képest és jól szemlélteti az akkor felmért állapotokat.

33. ábra

Nagyszög egy légifotón 1965-ből

(Forrás: fentrol.hu; Lechner Nonprofit Kft.,

<https://www.fentrol.hu/hu/legifoto/13687?r=1&c=2345424.0753965:6069182.283722499:8>)

3.8. Újszentmargita az 1983–1997 közötti 1:25000 méretarányú katonai topográfiai térképmű térképszelvényein

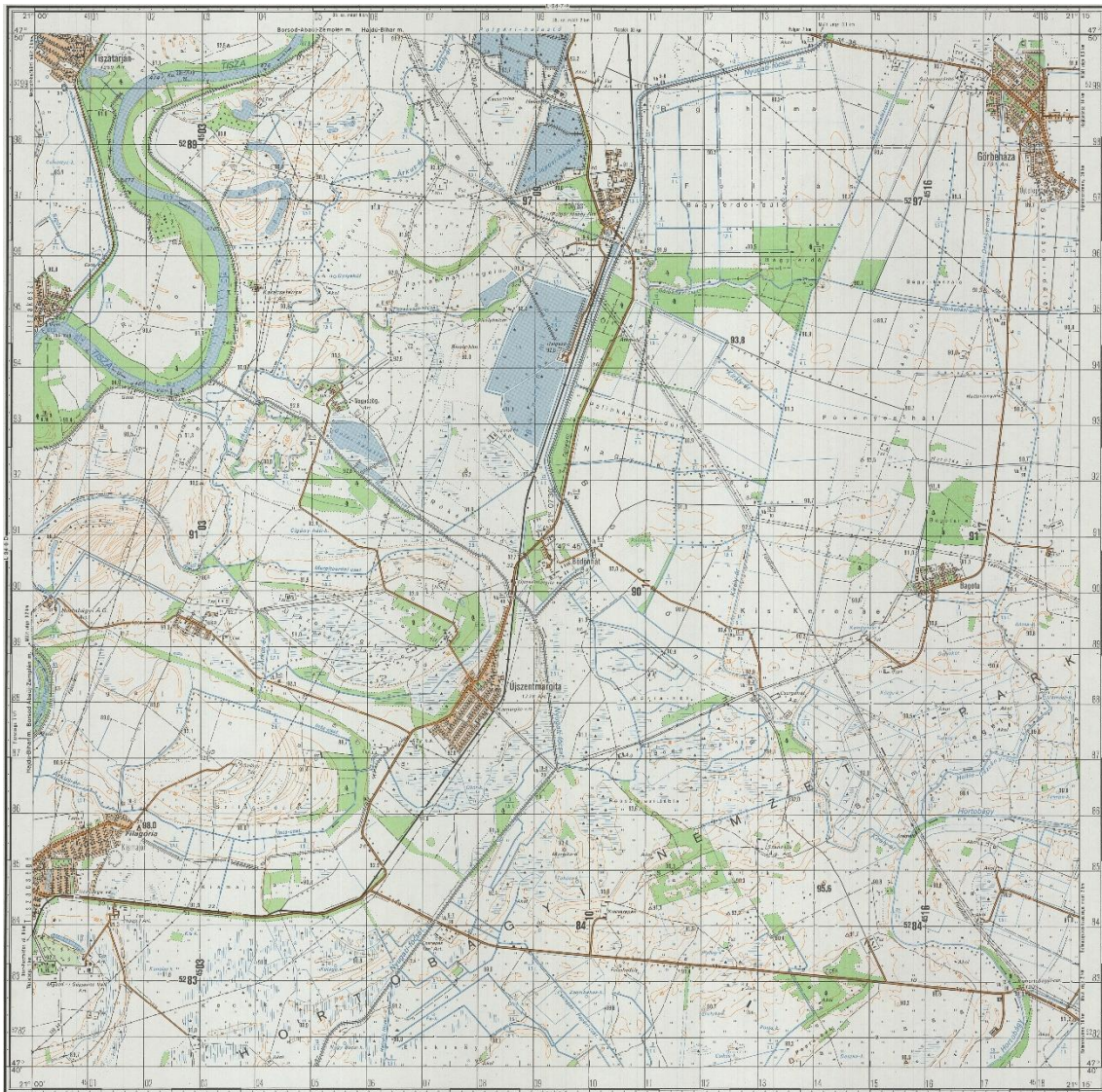
3.8.1. Az 1:25000 méretarányú katonai topográfiai térképmű

Az 1950-es években zajlott újfelmérés ugyanazon méretarányú szelvényeit alapul véve legfőképp légifényképezéssel és kisebb mértékben terepi bejárással újra felmérték az ábrázolt területet. Úgynevezett *magas légifényképezést* és *alacsony repülést* is végeztek a légifotók elkészítéséhez. A *tömbtérképezés* elvét 1977-től alkalmazták, ami azt jelentette, hogy 1:200000 méretarányú szelvényenként hajtották végre a felmérést és az ebben a szelvényben található összes nagyobb méretarányú szelvényt ezzel egy időben szintén felmérték a fent említett módszerekkel. Az 1:25000-es térképek felújítása 1992-re be is fejeződött, a kisebb méretarányokat 1994-ben adták ki. 1996-ig tartott a felmérési térképek kirajzolása és sokszorosítása, mert a magyar katonai topográfiai térképművek közül ez volt az utolsó, amit analóg technológiával készítettek. Az újfelmérés összes ismérve vonatkozik erre a térképműre is, de a kartográfiai ábrázolási módszerek és a névrajz már változtak, modernizálódtak.

3.8.2. A térkép és a település

Az Újszentmargitát és környékét fedő szelvényeket 1990-ben mérték fel újra. Mivel a Gauss–Krüger rendszer részét képezik ezek a térképszelvények, számozásuk és lefedett területük ugyanaz, mint az újfelmérés során. A könnyebb átláthatóság érdekében ezen terület 1:50000 méretarányú szelvényét helyezem el áttekintő térképként, amit az 1990-ben felújított 1:25000-es térképek alapján készítettek, alapanyaga az 1984-es felmérésű 1:50000-es térkép volt (34. ábra).

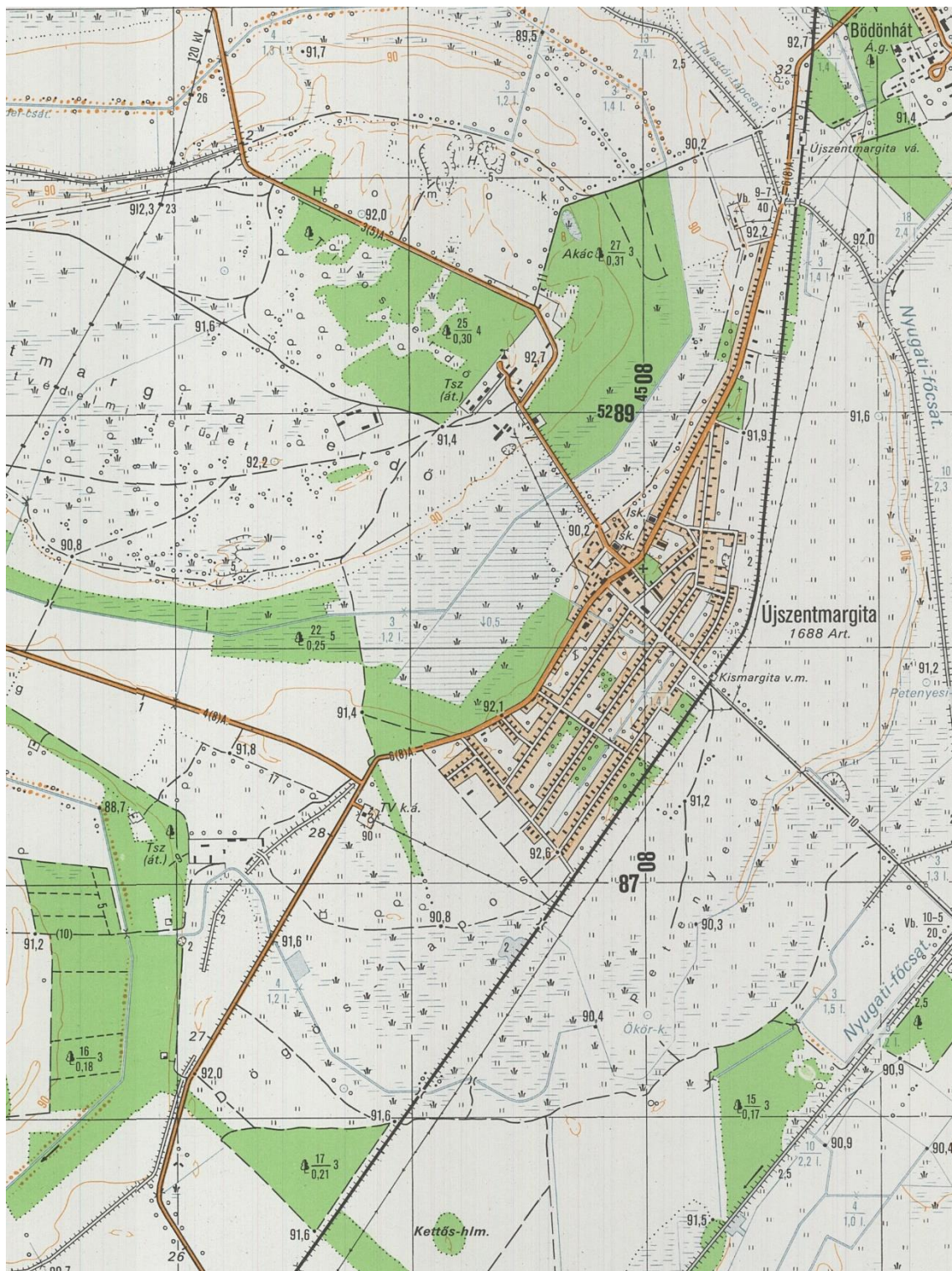
Az 1:25000-es térképek növényzeti fedettségi ábrázolásánál az erdők zöldek és akárcsak az újfelmérésnél, itt is pontos információkat közöl az erdőt alkotó fafajról, a fák átlagos magasságáról, szélességéről és a köztük lévő távolságról. A többi növényzeti fedettséget felületi jellel ábrázolták. A belterületen található telkek sraffozás helyett halvány narancssárga kitöltést kaptak. A vízrajzot képező elemek megírása itt már kék színű, mélységük és szélességük ugyanúgy szerepel. Az utak kategorizálásánál az alkalmazott színben tapasztalhatunk változást, valamint a vasút egyvonalas, fogazott jelként van jelen. A pontszerű elemeket jellemzően nem módosították említésre méltó mértékben. A névrajzot illetően a mai helyesírási szabályoknak már megfelelően jártak el és diszkrétebb betűtípust alkalmaztak ezek megírásakor.

34. ábra

Újszentmargita és környéke 1990-ben az 1:50000-es topográfiai térképen

(Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:50000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C (Görbeháza), 1991. VIII. MH TÁTI)

35. ábra

Újszentmargita belterülete 1990-ben

(Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C-c (Újszentmargita), 1995. XII. MH KARTÜ)

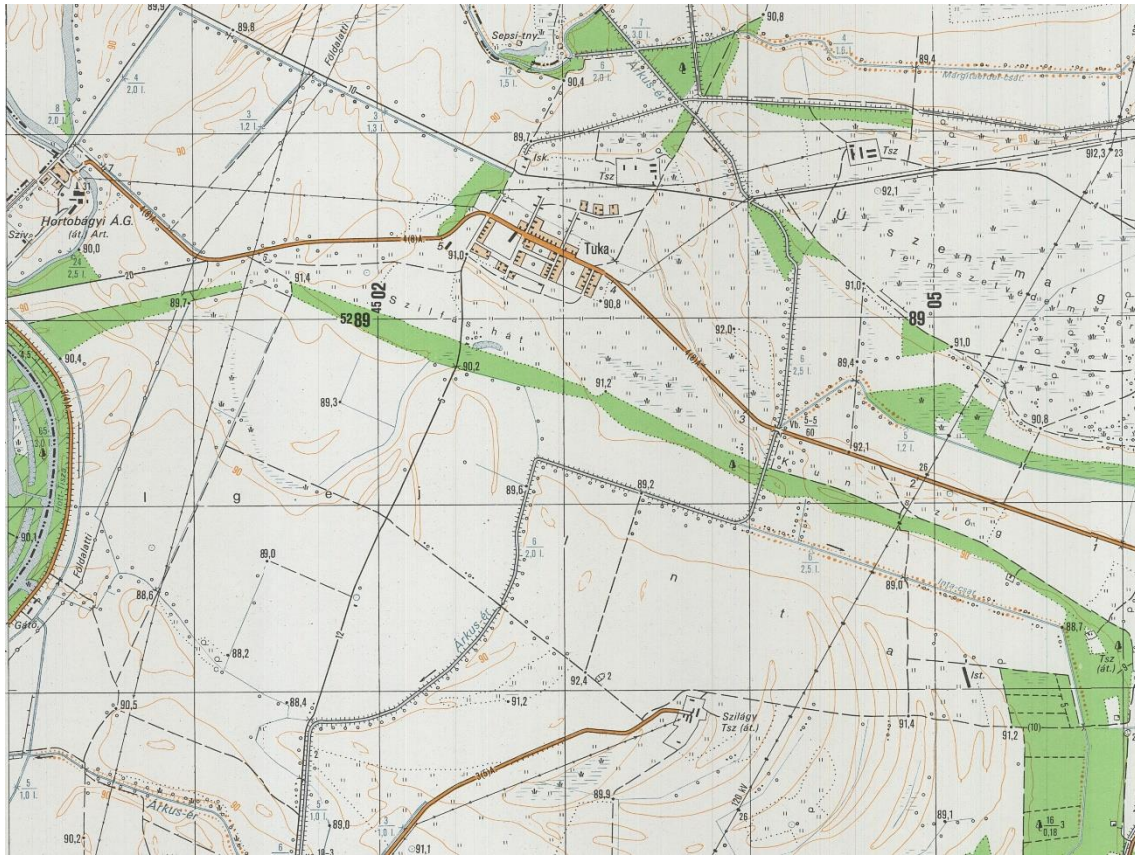
A nyugatról erdők és nádas mocsarak, keletről a vasút és a füves puszták által határolt belterület szignifikáns változásokon ment keresztül. Főként a mai Rákóczi, Petőfi, Rózsa utcán és a Szélső úton épültek új lakóházak. Az újfelmérésnél látható, hogy a mai Mandula Fagyizó melletti

vízvezető csatorna már akkor ki volt építve, de az 1990-es állapotnál a Petőfi utca és a Kossuth utca közötti is látható. Az Óvoda utca és a Rákóczi utca találkozásánál álló iskola a térkép felmérése időpontjában még működött, később a Hunyadi utcán létesült új általános iskola. A 1960-as években megépült tv-torony is szerepel a felmérési térképen, mellette a „TV k.á.” rövidítés olvasható, ami televízió közvetítő állomást jelent. A kerítéssel elkerített területen egy transzformátor is megfigyelhető. Fontos megjegyezni, hogy a lakott helyeket és a gazdaságilag fontos létesítményeket már villanyvezeték kötötte össze, amíg az 1960-as évek elejéig a legtöbb tanyán még áram sem volt. A térképről kivehető, hogy a mai Újszentmargitai temető helyén bizonyos épületek álltak, korábban itt is rizsföldek voltak. A felmérésen már külön szerepel a Tilos-erdő és az Újszentmargitai-erdő, ami alatt a „természetvédelmi terület” megírás olvasható. Az erdőnél lévő tanya – mint minden másik – az államosítás után a termelőszövetkezet részét képezte. A területen több új épület létesült, a kendergyár felől érkező kisvasutat felszámolták, Bődönhát irányában is, mert a kendergyárból való szállítást a teherautók vették át. A Homokban lévő fekete, fogazott jelek arra utalnak, hogy itt a területet feltúrták, homokot bányásztak, valamint megszüntették az itteni szőlőt. Az egykoron az erdőt körülölelő tóból csak nádasok maradtak (35. ábra).

A Rókás-dűlő mellett elhaladó vasút és az itt már Nyugati-főcsatorna néven szereplő mesterséges meder között fekvő Bődönhát egy állami gazdaság része volt, állatokat is tenyésztettek itt; ez mai napig így van. Az elmúlt évtizedek alatt nagyobbra nőtt, lakó- és gazdasági épületek kerültek megépítésre.

A Polgár mellől folyó Selypes-ér nevét Király-érre módosították, ami a mesterséges csatornával összekötve a Szandalik-eret is magába foglalta. Nagyszög felé folyó szakaszát Árkus-érnek nevezték el, amit eredeti medréből eltérítve vezettek tovább Tiszacsege felé, a Kecseges-ér és a Sulymos-ér helyén. A Folyás földrajzi nevet is megszüntették, helyette a Görbeházi-csatorna és a Tiszakeszi-főcsatorna neveket használták a térképen. Véleményem szerint az eredeti, helyben használt földrajzi nevek eltüntetése és mesterséges nevekkal való cseréje indokolatlan volt.

Tuka területén is tsz-ek alakultak, a kendergyár a felparcellázások után, az 1960-as évek végétől kezdett hanyatlani. Az 1990-es állapotkor a Hortobágyi Állami Gazdaság részeként volt feltüntetve, ahol állattenyésztés folyt és artézi kúttal is rendelkezett. Itt és Tuka között földalatti gázvezeték is elhaladt észak-déli irányban. Az Intát az Inta-csatornával fogták közre, a benne található volt Szilágy, már Szilágy Tsz láthatóan elvesztette lakosságának egy részét, lakóépületeit (36. ábra).

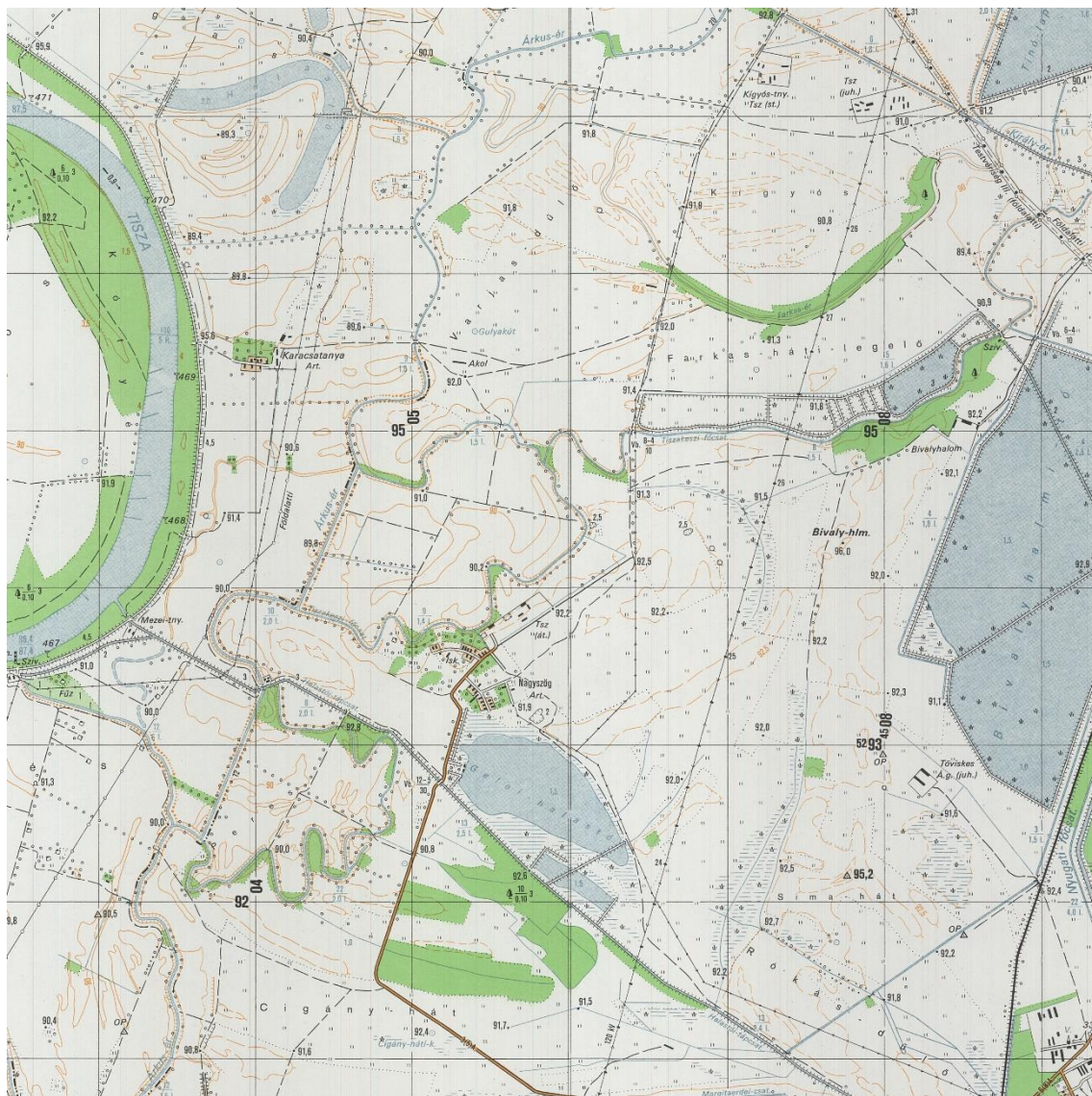

36. ábra

Tuka és az egykori kendergyár épületei 1990-ben

(Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C-c (Újszentmargita), 1995. XII. MH KARTÜ)

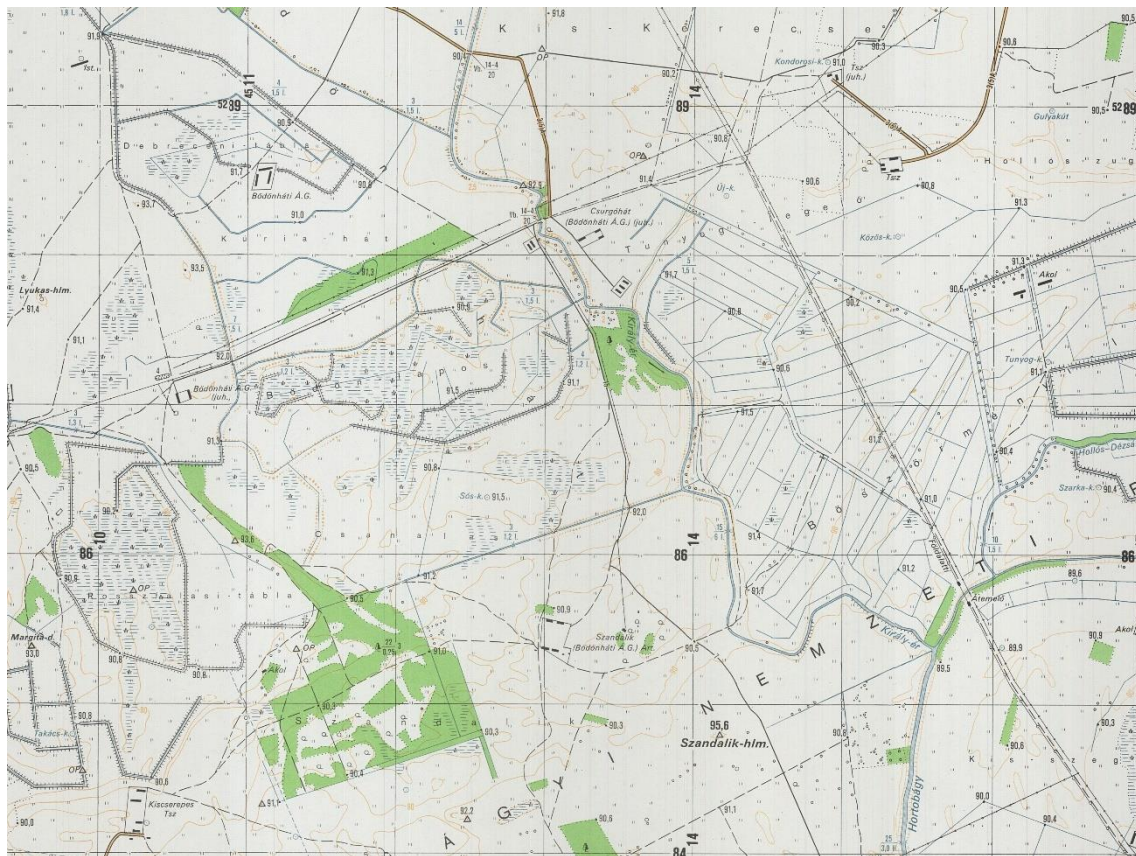
Nagyszög az 1970-es évek elején kezdett gyors ütemben kiürülni, a lakosok Újszentmargitára vagy távolabb költöztek; az 1950-es évek idilli tanyaközpontja hanyatlásnak indult. Szembetűnő a térképen, hogy Nagyszög és az északabbra lévő Karacsatánya épületállománya lecsökkent, a tanyák közül szinte egyik sem maradt fenn a környéken: a Cinege-, a Lőrinc-, a Dobos-, a Csomatánya eltűntek. Bivalyhalom is a termelőszövetkezethez tartozott, mint Nagyszög állattenyésztő telepe. Itt is található volt artézi kút. A Gelei-halastó szélei elmocsarasodtak. A Töviskesen lévő állatgazdaság két épületében juhokat tenyésztettek (37. ábra).

37. ábra
Nagyszög és környéke 1990-ben
(Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C-a (Tiszatarján), 1995. XII. MH KARTÜ)

A Bódön-háton eddig fel nem tüntetett határrésznevek kerültek megírásra. A Debreceni-tábla a Bódönháti Állami Gazdaság épületeivel és a Kúria-hát – ami az első katonai felmérésen is látható ház akkor betöltött szerepét őrzi meg – mind az egykori rizsföldek területén voltak találhatóak. A Bódön-lapos és a Tunyogi-legelő között fekvő Csurgóhát is az Á.G. része volt, itt több épület is létesült az 1957-es állapothoz képest. A Rosszfalasi-táblától és a Csanalastól délre lévő Szandalik határrészen az erdő nagyobb területet foglalt el. Az itt található rengeteg épület, ami a tanyákhoz tartozott, felszámolásra került. Csak a Szandalikon lévő épületek és a Hortobágy folyása mellett álló termelőszővetkezet maradtak itt. A Bodnártanya a Szandalik-halomhoz képest Darassára került, az itteni erdőbe. Cserepesen az útórház még állt, de az egykori puszta iskolájának és lakóépületeinek már nyoma sem volt. Az 1971-ben még

működő Cserepes vasúti megállóhelyet beszüntették és ma már a peron maradványait sem lehet megtalálni (38. ábra).

38. ábra

Az Újszentmargitától keletre elterülő Hortobágy 1990-ben

(Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C-d (Bagota), 1995. VII. MH KARTÚ)

Az 1983–1997 között felmért 1:25000 méretarányú katonai topográfiai térképmű az utolsó, ami analóg technológiával készült. Részletessége és pontossága révén az ezredforduló előtti évtized állapotát tökéletesen tükrözi.

4. A jelen és a jövő

Az elmúlt évszázadban nagy mértékű csatornázási munkálatok zajlottak ezen a területen is, szerteágazó rendszert alkotva, átalakítva a már évszázadokkal ezelőtt balsorsra ítélt árteret a nagyobb termőterület létrehozása érdekében, a növény és állatvilágot, a természetet. Habár én nem láthattam testközelből eme vidék évszázados alakulását, nagyszüleim elmondása alapján el tudom képzelni, milyen is volt ez a hely „fénykorában”. Általában ezt az időt mindenki a gyerekkorára teszi, amikor itt élt. Én csak a közelmúlt eseményeit láthattam, de ez alapján is szembetűnő, hogy Újszentmargita jó úton halad a fejlődésben. A régi természet megváltozásával együtt meg is őrzik azt, például a Tilos-erdő és a Hortobágyi Nemzeti Park esetében. Bár a külterületen egykoron még fennálló lakott helyek elsorvasztásra vannak ítélve és sohasem nyerik vissza múltbéli állapotukat, a település az elmúlt évtizedekben sok pozitív átalakítással tartja fenn jelenlétét. A belterületen az infrastruktúra fejlődik, számos intézményt újítanak fel és építenek a már meglévőkön túl.

Úgy gondolom, hogy bár Újszentmargita lakosság száma csökkenő tendenciát mutat, egy több mint ezer éve alapított település, amely többször is újra benépesült a nehéz idők után, nem fog a hanyatlás útjára lépni és elnéptelenedni.

4.1. Képek a jelenből

A Google Earth műholdfelvételein (39. ábra, 40. ábra, 41. ábra, 42. ábra) kívül szeretnék még néhány saját készítésű képet itt elhelyezni, amik Újszentmargitához kötődnek (43. ábra, 44. ábra, 45. ábra, 46. ábra, 47. ábra, 48. ábra, 49. ábra).

39. ábra
Újszentmargita 2019. júliusi műholdfelvételen
(Forrás: Google Earth)

40. ábra
Bödönhát 2019. júliusi műholdfelvételen
(Forrás: Google Earth)

41. ábra
Tuka 2018-as és 2019-es műholdfelvételeken
(Forrás: Google Earth)

42. ábra
Nagyszög 2019. júliusi műholdfelvételen
(Forrás: Google Earth)

43. ábra
Újszentmargita temploma
(Saját felvétel, 2021. szeptember)

44. ábra
Egykori iskola a Rákóczi utcában
(Saját felvétel, 2021. szeptember)

45. ábra
*A nem használt vasútvonal Ohat-Pusztakócs felé
 (Saját felvétel, 2019. július)*

46. ábra
*Kismargita vasúti megálló
 (Saját felvétel, 2020. április)*

47. ábra
Kilátás a vasúti töltésről a Petenyére
(Saját felvétel, 2019. július)

48. ábra
Újszentmargita vasútállomás a tetőszerkezet összedőlése előtt
(Saját felvétel, 2021. július)

49. ábra
Bödönhát egy gazdasági épülete
(Saját felvétel, 2022. október)

5. Összefoglalás

A település és határának, külterületi lakott helyeinek kartográfiai módszerrel való tanulmányozása, vizsgálata számomra nem csak érdekes, de hasznos tudást is adott. A régi és modern topográfiai térképek tisztán megmutatják, milyen volt a táj és a település a múltban, hogyan fejlődött az ember lakóhelye és miként formálta azt magáénak. Úgy gondolom, hogy az így létrejött tudásanyag szakmailag is hasznos arra, hogy magába zárja világunk egy apró szegletének történetét.

Hivatkozások

- Antal, T., Bényei, M., Gazdag, I., Major, Z. L., Mónus, I., Nagy, S., . . . Varga, G. (2000). *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve XXVII.* (K. Radics, Szerk.) Debrecen: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár igazgatója. doi:ISSN 0133-8528
- Arcanum. (2023). Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon | Kézírónyvtár: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/sz-73AFD/szalagtelkes-falu-73B3B/>
- Béres, J. (2016). Elpusztult települések és névbokraik az egykori Polgár területén. *Régió kutatás Szemle*, 113–135. doi:10.30716/RSZ/2016/1/7
- Faragó, I. (2022). Térképészeti földrajz.
- Faragó, I., Irás, K., Klinghammer, I., Lelkes, G., & Magyar, M. (2022). *A középkori Magyarország településatlása — Névmutató*. Forrás: Magyar Corvin-lánc Testület: <http://www.corvinlanc.hu/kmta/>
- Fényes, E. (1851). *Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára*. Forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyas-orszagleirasok-81A15/fenyas-elek-magyarorszag-geographiai-szotara-84F88/>
- F-M Pack Kft. (2021). Forrás: <https://fmpack.hu/>
- Hírek360.hu. (2018. január). *Tuka, az elnéptelenedés szélén álló törpefalu Hajdú-Bihar megyében- hírek360.hu.* (I. Császár, D. Nagy, & G. Némethi, Előadók) Hírek360.hu, Tuka, Újszentmargita, Hajdú-Bihar, Magyarország. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=MFI3032UGk4>
- Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság. (2015). Forrás: Lovastúrázásra kijelölt útvonalak és területek a Hortobágyi Nemzeti Parkban: <https://www.hnp.hu/hu/szervezeti-egység/turizmus/oldal/lovasturazasra-kijelolt-utvonalak>
- Jankó, A. (2007). *Jankó Annamária: Magyarország katonai felmérései*. Forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/>
- Központi Statisztikai Hivatal. (2023). Forrás: Magyarország helységnevtára: https://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=32568
- Magyarország vasútállomásai és vasúti megállóhelyei. (2023). Forrás: 117 Ohat-Pusztakócs–Nyíregyháza: <http://www.vasutallomasok.hu/index.php?o=vonkep&num=117>
- Nagy, J., & Borbély, A. (1932). *I. 7. Az első katonai felmérés jelmagyarázata*. Forrás: Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/a-cd-n-megtekintheto-mellekletek-3A2/4a-az-i-katonai-felmeres-jelei-borbely-nagy-1932-szerint-3AD/#Janko%5ECD4a>
- OpenStreetMap. (2023). Forrás: Újszentmargita (1431871) kapcsolat | OpenStreetMap: <https://www.openstreetmap.org/relation/1431871#map=15/47.6877/21.1463>
- Pásztor, I. (2019). *Évszázadok sodrásában*. (C. Csetneki, Szerk.) Újszentmargita: Újszentmargita Község Önkormányzata.
- Termelői kosár. (2023). Forrás: MADARÁSZ GERGELY | Termelői kosár: <https://www.termeloikosar.hu/user/576>
- Újszentmargita község önkormányzata. (2023). Forrás: margitaszorolap.pdf: <http://ujszentmargita.hu/wp-content/uploads/2019/03/margitaszorolap.pdf>
- Vígh, L. (2020). *Elindultam szép hazámból*. Újszentmargita.

Ábrajegyzék

1. táblázat Adatok a település részéről (Forrás: (Központi Statisztikai Hivatal, 2023))	6
1. ábra A mai Mikroállomás kültelek külterületi lakott hely területén található újszentmargitai tv-torony az építkezés után (Forrás: https://www.postamuzeum.hu/fotoalbumok-5)	9
2. ábra A tv-torony a jelenben (Saját felvétel, 2021. április)	9
3. ábra A tukai kendergyár elhagyott épületei (Saját felvétel, 2022. augusztus)	11
4. ábra Omladozó épület az egykori kendergyárnál (Saját felvétel, 2022. augusztus)	11
5. ábra Térképrészlet a középkori Magyarország településatlásából (Forrás: http://www.corvinlanc.hu/kmta/ , (Faragó, Irás, Klinghammer, Lelkes, & Magyari, 2022))	13
6. ábra Szabolcs vármegye települései 1556-ban tematikus térképe, Szentmargita általam bekeretezve (Forrás: (Vigh, 2020, old.: 9.))	14
7. ábra Az első katonai felmérés felmérési térképeinek szelvénybeosztása a Magyar Királyság területén a felmérések időpontjaival, Kovács Anikó diplomamunkájából (Forrás: http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/04-1-28800.jpg)	16
8. ábra Az első katonai felmérés jelmagyarozatának első oldala (Forrás: (Nagy & Borbély, 1932))	17
9. ábra Az első katonai felmérés jelmagyarozatának második oldala (Forrás: (Nagy & Borbély, 1932))	18
10. ábra Szentmargita és környéke az első katonai felmérés térképszelvényein (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/)	19
11. ábra A mocsaras területek különböző ábrázolásmódjai és a kun kerület nyugati határa (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary/)	19
12. ábra A második katonai felmérés szelvényezése és kezdőpontjai a Habsburg Birodalom országaiban és tartományaiban (Forrás: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/a-cd-n-megtekintheto-mellekletek-3A2/35-a-ii-katonai-felmeres-soran-kialakitott-szelvényezések-az-osztrak-birodalom-teruletere-jelolve-az-alkalmazott-vetuleti-kezdopontokat-410/#Janko%5ECD35)	22
13. ábra A második katonai felmérés felmérési térképeinek szelvénybeosztása a Magyar Királyság területén a felmérések időpontjaival, Kovács Anikó diplomamunkájából (Forrás: http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/20-2-28800.jpg)	23
14. ábra Szentmargita és környéke a második katonai felmérés térképszelvényein (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/)	24
15. ábra Tartalmi változás a felmérések között (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/synchron/firstsurvey-hungary/secondsurvey-hungary/?bbox=2354805.3788680043%2C6060911.124974671%2C2358426.583083015%2C6063495.6519935625&map-list=1&layers=147&right-layers=5)	25
16. ábra Nagyszög első megjelenése a katonai felméréseken (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?bbox=2342304.695467264%2C6068005.6948922025%2C2349561.4358400875%2C6070590.221911094&map-list=1&layers=5)	27
17. ábra A harmadik katonai felmérés szelvényezése az Osztrák–Magyar Monarchia területén (Forrás: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/a-cd-n-megtekintheto-mellekletek-3A2/70b-a-iii-katonai-felmeres-175-000-meretaranyu-szelvényeinek-beosztasa-es-jelolese-az-osztrakmagyar-monarchia-teruletere-eredeti-attekinto-46C/#Janko%5ECD70b)	28
18. ábra A harmadik katonai felmérés felmérési térképeinek szelvénybeosztása Magyarország területén a felmérések időpontjaival, Kovács Anikó diplomamunkájából (Forrás: http://lazarus.elte.hu/hun/digkonyv/szakdolg/kovacs-aniko/28-3-25000.jpg)	29
19. ábra Másolati (felül) és eredeti (alul) felmérési szelvények a harmadik katonai felmérésből, Debrecen környékén (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey25000/?bbox=2402585.4462199486%2C6021695.032603484%2C2417098.9269655966%2C6026864.086641269&map-list=1&layers=129)	30
20. ábra Szentmargita és környéke a harmadik katonai felmérés térképszelvényein (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey25000/)	31
21. ábra A vízrajzi elemek ábrázolása a két felmérésen (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/synchron/secondsurvey-hungary/thirdsurvey25000/?bbox=2337451.795005944%2C6058918.889639829%2C2341072.9992209547%2C6061503.416658721&map-list=1&layers=5&right-layers=129)	32
22. ábra Magyarország 1941-es katonai felmérésének szelvényezése (Forrás: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Janko-janko-annamaria-magyarorszag-katonai-felmeresei-1/a-cd-n-megtekintheto-mellekletek-3A2/89-a-magyarorszag-1941-es-megnovekedett-teruletere-19401944-kozott-keszített-150-000-meretaranyu-terkep-ek-valtozatai-49A/#Janko%5ECD89)	34
23. ábra Szentmargita és környéke Magyarország 1941-es katonai felmérésének térképszelvényein (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941/)	35
24. ábra Tervrajz a templom leendő formájáról (Forrás: (Pásztor, 2019, old.: 256.))	36
25. ábra A templom 1913-ban (Forrás: http://ujszentmargitaalapitvany.hupont.hu/felhasznalok_uj/1/1/119453/kepfeltoltes/romai_katolikus_templom_1913.jpg)	37

26. ábra Vízfolyás-szabályozások Nagyszőgnél a két felmérés közötti időben (Forrás: https://maps.arcanum.com/hu/synchron/thirdsurvey25000/hungary1941/?bbox=2342413.4673189973%2C6066845.554245051%2C2349655.8757490176%2C6072014.608282836&map-list=1&layers=129&right-layers=29)	38
27. ábra A Koponya csárda valamikor a második világháború előtt (Forrás: http://www.hortobagyileader.hu/wp-content/uploads/2016/05/UM28_3.jpg).....	39
28. ábra Szentmargita belterülete a második világháború után (Forrás: (Vígh, 2020, old.: 16.))	40
29. ábra A Gauss–Krüger térképrendszer szelvényezése (Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d1/Division_of_the_Earth_into_Gauss-Krueger_zones_-_Net.svg).....	42
30. ábra Gauss–Krüger 1:100000-es szelvények lefedettsége Magyarország területén (Forrás: https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/7587/0027_TOP3.pdf?sequence=1&isAllowed=y)	42
31. ábra Újszentmargita belterülete 1957 késő őszén (Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Néphadsereg Vezérkara L-34-7-C-c (Újszentmargita), 1958. H. M. Térk. Int.)	44
32. ábra Nagyszőgtanya 1957 késő őszén (Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Néphadsereg Vezérkara L-34-7-C-a (Tiszatarján), 1958. H. M. Térk. Int.)	46
33. ábra Nagyszög egy légifotón 1965-ből (Forrás: https://www.fentrol.hu/hu/legifoto/13687?r=1&c=2345424.0753965:6069182.283722499:8)	47
34. ábra Újszentmargita és környéke 1990-ben az 1:50000-es topográfiai térképen (Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:50000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C (Görbeháza), 1991. VIII. MH TÁTI)	49
35. ábra Újszentmargita belterülete 1990-ben (Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C-c (Újszentmargita), 1995. XII. MH KARTÜ)	50
36. ábra Tuka és az egykori kendergyár épületei 1990-ben (Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C-c (Újszentmargita), 1995. XII. MH KARTÜ)	52
37. ábra Nagyszög és környéke 1990-ben (Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C-a (Tiszatarján), 1995. XII. MH KARTÜ).....	53
38. ábra Az Újszentmargitától keletre elterülő Hortobágy 1990-ben (Forrás: ELTE IK Térképtudományi és Geoinformatikai Intézet Térképtára, 1:25000, Magyar Honvédség Vezérkara L-34-7-C-d (Bagota), 1995. VII. MH KARTÜ)	54
39. ábra Újszentmargita 2019. júliusi műholdfelvételen (Forrás: Google Earth)	56
40. ábra Bődönhát 2019. júliusi műholdfelvételen (Forrás: Google Earth)	56
41. ábra Tuka 2018-as és 2019-es műholdfelvételeken (Forrás: Google Earth)	57
42. ábra Nagyszög 2019. júliusi műholdfelvételen (Forrás: Google Earth).....	57
43. ábra Újszentmargita temploma (Saját felvétel, 2021. szeptember).....	58
44. ábra Egykori iskola a Rákóczi utcában (Saját felvétel, 2021. szeptember).....	58
45. ábra A nem használt vasútvonal Ohat-Pusztakócs felé (Saját felvétel, 2019. július).....	59
46. ábra Kismargita vasúti megálló (Saját felvétel, 2020. április)	59
47. ábra Kilátás a vasúti töltésről a Petenyére (Saját felvétel, 2019. július)	60
48. ábra Újszentmargita vasútállomás a tetőszerkezet összedőlése előtt (Saját felvétel, 2021. július)	60
49. ábra Bődönhát egy gazdasági épülete (Saját felvétel, 2022. október).....	61

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet nyilvánítani témavezetőmnek, aki szakdolgozatom készülése során a konzultációk alkalmával szakmai hozzáértésével, saját javaslataival támogatta a dolgozat elkészülését, valamint köszönetet érdemelnek azon tanáraink és más intézményi dolgozók, akik bármilyen módon hozzájárultak a folyamathoz. Külön köszönöm nagyszüleimnek, akik inspirációként szolgáltak a téma kiválasztásában, hasznos tudást adtak át nekem. Köszönöm szüleimnek, testvéremnek, más családtagomnak, akik gondoskodóak voltak és törődtek velem az eddigi utam során. Nem utolsó soron köszönet az osztálytársaimnak, akikkel együtt töltöttük az egyetemi tanulmányaink ezen három évét.

Nyilatkozat

Alulírott,*Stark Bálint*.....nyilatkozom, hogy jelen szakdolgozatom teljes egészében saját, önálló szellemi termékem. A szakdolgozatot sem részben, sem egészében semmilyen más felsőfokú oktatási vagy egyéb intézménybe nem nyújtottam be. A szakdolgozatomban felhasznált, szerzői joggal védett anyagokra vonatkozó engedély a mellékletben megtalálható.

A témavezető által benyújtásra elfogadott szakdolgozat PDF formátumban való elektronikus publikálásához a tanszéki honlapon

HOZZÁJÁRULOK

NEM JÁRULOK HOZZÁ

Budapest, 2023. május 29.

Stark Bálint

.....
a hallgató aláírása